

5

MEGYEI MONOGRAFIÁK.

MAGYARORSZÁG KÖZGAZDASÁGI ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI ÁLLAPOTA A XIX. SZÁZAD VÉGÉN.

KÖZREBOCSÁTJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA STATISZTIKAI
ÉS NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGA.

4 1063192

ZEMPLÉN MEGYE

IRTA

BALLAGI GÉZA.

FELOLVASTATOTT A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK
1892. ÉVI NOVEMBER HÓ 7-ÉN TARTOTT ÜLÉSÉBEN.

Ár 20 kr.

BUDAPEST, 1893.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

ZEMPLÉN MEGYE

IRTA

BALLAGI GÉZA

FELOLVASTATOTT A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK
1892. ÉVI NOVEMBER HÓ 7-ÉN TARTOTT ÜLÉSÉBEN.

BUDAPEST, 1893.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

STAMPAAN

1977

Valamely vármegye közgazdasági és közművelődési állapotának közvetlen tapasztalatok alapján való megírása nemcsak azért nehéz, mert a tömérdek változatban jelentkező viszonyok beható ismeretét föltételezi, hanem még inkább azért, mert ha minden egyes tényt vagy intézményt a legalaposabban megfigyelünk is, ítéletünk szigorú tárgyilagosságában magunk sem bizhatunk. Mennél szorosabb kötelékek fűznek valakit a vármegyéhez: észlelései, kritikája annál kevésbé lehetnek megóva az elfogultságtól. Vérmérsékletéhez képest vagy szebbnek lát mindent, mint a milyen tényleg, vagy rossznak, helytelennek találja a jót is, mert szeretné, hogy még jobb legyen.

A temperamentum szülte túlzások, szerintem, csak akként ellensúlyozhatók, ha a közvetlen megfigyelés eredményeit a statisztika tűzpróbája alá vetjük, vagy megfordítva, ha a statisztikai adatokból vonjuk le következtetéseinket, melyeknek helyességét észleleteink megerősítik.

E szerint például ha jelezni fogjuk, a mit számos esetben alkalmunk volt megfigyelni, hogy Zemplén vármegye gazdái nem tartják meg a helyes arányokat gazdaságukban, vagy hogy kivándorlóink nem állandó letelepedési szándékkal mennek ki Amerikába, vagy hogy a magyarság térfoglalása megyénkben első sorban a görög-katholikus ruthének rovására történik, mindezt statiszticze is igazoljuk. Viszont ha azt találjuk, hogy a nemzetközi statisztika által normálisnak tekintett halálozási arány vármegyénkben még egy évben sem fordult elő, ebből következtetni fogunk a közegészségi viszonyokra s ebből indulva ki, talán nem fog bennünket senki elfogultsággal vádolni, ha még oly sötét színeket használunk is a közegészségügyi állapotok ecsetelésénél.

Ezzel a módszerrel még egy más nehézséget is legyőzhetni vélünk.

Zemplén vármegyéről nem lehet elmondani, a mit Szepes vármegye monographusa jelzett saját megyéjére vonatkozólag, hogy t. i. az közgazdasági és társadalmi tekintetben határozott egységet képez. Nálunk minden vidéknek, jóformán minden járásnak megvan a maga specificus jellege. A Krajnya, vagyis a határszél, valamint a gálszécsi és tóketerebesi fensík, a Hegyalja, a Bodrogköz, a Harangod stb., földrajzi, ethnographiai, közgazdasági, társadalmi, éghajlati és talajviszonyaikra nézve annyira különböznek egymástól, mintha nem is egy-ugyanazon megyének volnának alkatrészei. Ennélfogva, bárki írnia is meg a megye monographiáját, ha kizárólag saját tapasztalataira akarna támaszkodni, évekig kellene egy-egy vidéken laknia, hogy feladatának emberül megfelelhessen. A statisztika segítségével ellenben helyismeretének lézagaait kitöltheti.

E sorok írójának csaknem két évtizeden át volt alkalma Zemplén vármegye közgazdasági és kulturális életjelenségeit figyelemmel kíséni; bejárta annak minden zugát; megbízható élő kútforrások tájékoztatása alapján azokkal a vidékekkel is közelebbről megismerkedett, melyeknek viszonyaiba csak mint turista futólag pillanthatott be; a Hegyalja egy kies pontján él ma is s állandó összeköttetésben van a megye közgazdasági és közmívelődési fejlődésének tényezőivel. Epen ezért mert vállalkozni Akadémiánk nemzetgazdasági bizottságának felhívása folytán arra, hogy az ország színe előtt bemutassa vármegyéjét jelen állapotában, folytonosan utalva egyszersmind az erőforrásokra, melyek a szebb jövőndő alapját képezik.

I. FÖLDRAJZ, KÖZLEKEDÉS.

Zemplén vármegyénél, melynek területe 6302 négyszög-kilométer, csak kilencz vármegye nagyobb. Alakjára nézve olyan forma, mint Olaszország; mint egy hatalmas lovagcsizma sarok nélkül. Éjszakon Gácsországgal határos s lenyúlik egész a Sajóig. Ha Ujhelynél elvágnák s alsó részét szétosztanák a szomszéd vármegyék közt: bizonyára formásabb lenne; de jórészen elveszitené azt a magyar elemet, mely a

megye politikai jellegére, szerepére évszázadokon át döntő befolyással volt. Nem is juthat eszébe senkinek, hogy azt, a mit az ősök bölcsesége alkotott, botorul szétrombolja.

A vármegye határait nagyjából a természet alkotta. Hegyek és folyamok veszik körül s választják el a szomszéd vármegyéktől.

Éjszaki részén, az Ondava völgyétől, illetőleg Szvidnától a Cziróka völgyéig, Orosz-Ruszkáig, a vadregényes határhegység, illetőleg a sztropko-szinni hegyecsoport húzódik végig, több helyen megszakítva kisebb-nagyobb völgyek és mellékvölgyek által, melyeket nem nagyon régen a kóborló ruthének népesítettek be. Legmagasabb csúcsai a Rjaba-Szkala és a Rauka, Zemplén és Ung megyét, valamint Gácsországot választják el egymástól.

Nyugat felől a határt az Eperjes és Hanusfalva közt kezdődő és Szántónál, illetőleg Tokajnál végződő Simonka vagy eperjes-tokaji hegyláncz képezi, melynek főgerince 3—4000 láb magasságú, legnagyobb csúcsai az 5000 lábat meghaladják, az újhelyi Sátorhegytől kezdve azonban dombokká, apróbb hegyekké lapul el s ezt a részét nevezik Hegyaljának. A hosszú hegylánczot Tokajnál mintha elvágták volna, A tokaji ugynevezett Nagyhegy, mint egy hatalmas sátor. Bodrog-Keresztúr felé apróbb dombokra támaszkodva, a nagy magyar alföldre tekint s a budapest-miskolci vonalon utazónak már Emődnél szemébe tűnik.

Kelet és dél felől a Tisza, Latorcza és Laborcz folyamok, valamint Sztárától kezdve a 30 mértföld hosszúságú Vihorlát-Gutin hegyláncz a természetes határvonal. A Vihorlát legszebb pontja a geológiai szempontból is igen érdekes szinni kő. A ki innen valaha élvezte a gyönyörű kilátást a Hegyaljára, a beregszászi, gácsországi, máramarosi hegyekre, soha el nem felejtheti.

Földrajzi tekintetben vármegyénk rendkívül változatos. Határainak egyrésze s az egész felvidék hegyekkel borítva; a dereka egy hosszú, tágas, termékeny fensík, mely Gálszécsen alul kelet felé mindinkább ellapul s alsó vidéke a Hernád, Sajó és Tisza mentén, valamint a Bodrog, Latorcza és a Tisza között fekvő Bodrogköz a leggazdagabb, buja földekkel megáldott síkság.

A vármegye területét a folyamok, patakok egész hálózata szeli keresztül-kasul, melyek mind a Tisza vizét táplálják. A Tisza Kis-Tárkánynál lépi át vármegyénk határát; Karádnál Berczel felé Szabolcsba csap át s csak Tokajnál tér ismét vissza; de itt egy hatalmas kanyarulattal megint elhagyja a vármegyét s Tisza-Lúcz határában tér másodszor vissza, hogy Kesznyétennél végleg búcsút vegyen tőlünk. A megye alsó részén három folyót vesz fel magába: a Taktát s a Hernáddal Köröm község határában egyesült Sajót. Feljebb, Tokajnál a Bodrog szakad belé. Ennek főalkatrésze a Tapoly és az Olykával egyesült Ondava, melyek Rákóczon a szabályozás következtében összeköttetvén, hivatalosan Felső-Bodrognak nevezetnek; mellékvizei továbbá a Latorcza s a vármegye éjszaki csúcán eredő Laborcz a Czirókával, Udvával és Viravával.

Ezeken kívül számuk nincs az említett folyamokba ömlő apróbb vizeknek, patakoknak.

Sajnos azonban, hogy a természet emez adományait a lakosság nem használja ki eléggé.

A halászat úgy a Bodrogban, mint a Tiszában évről-évre hanyatlik. A szabályozási munkálatok, különösen az átmetészek, melyek a víz folyását meggyorsították; a halászat okszerűtlen gyakorlása; az 1888: XIX. törvényczikk rendelkezéseinek a szükséges felügyelet hiánya következtében ignorálása s különösen az a körülmény, hogy a halászat közgazdasági jelentőségét a magyar társadalom általában nem tudta mindeddig kellőképen méltányolni: mindmegannyi okai halállományunk fokozatos pusztulásának. A legnemesebb halfajok kiveszőfélben vannak. A süllő, a kecsge évről-évre drágább, mert évről-évre kevesebb. De a tiszta vizű, kavicsos medrű hegyi patakokban is igen megritkult a pisztráng.

Öntözésre sem használják fel vizeinket. Míg az éjszaknyugati megyék tótjai, sőt a Fogaras megye havasai alatt lakó oláhok is szorgalmasan öntözik rétjeiket: nálunk nem hogy a paraszt, de még a nagybirtokos sem látja be ennek óriási előnyét. Mily könnyű volna pedig például a töltések közé szoritott Bodrog iszapos vizével a Bodrognak legelőit, kaszálóit, zsilipek és csövek segítségével kora tavasszal és őszzel elárasztani, megkövэрíteni!

De vízi útaink a forgalom előmozdítására sem szolgálnak. A Bodrog Sárospataktól Tokajig, vagyis 30³/₄ kilométer

hosszúságban hajózható. Az ötvenes, hatvanas években gőzhajó is közlekedett rajta. Utoljára 1879 nyarán láttunk a Bodrogon gőzhajót, mikor a tiszaszabályozási munkálatok megvizsgálására meghívott külföldi szakértők tették meg azon az utat Tokajtól a pataki hidig. A parti községek lakói meg is bámulták a vizen mozgó nagykéményű szőrnyeteket. Ma már azonban halászcsonaknál egyéb a Bodrog kanyargós vizén nem fordul meg.

A forgalmat kizárólag a vasuthálózat és a közutak közvetítik.

A magyar államvasutak éjszaki és éjszak-keleti fővonala húzódik végig vármegyénken, elágazva Szerencsnél Nyiregyháza és Sátoralja-Ujhely, Ujhelynél Csap és Legenye-Mihalyi, Legenye-Mihalyinál Mező-Laborcz és Kassa felé.

A legenyemihalyi-mezőlaborczi vonalat az állam 1889-ben az első magyar-gácsországi vasuttársaságtól váltotta meg s ugyanakkor az éjszak-keleti vasut kezelése alá bocsátotta. A megváltás nemcsak forgalmi, de pénzügyi szempontból is szerencsés gondolat volt, a mennyiben ez a vasut állami garantiát élvezett s évről-évre deficittel küzködván, az állam pénztárát oly öszszeggel terhelte, a mi a megváltás fejében fizetett évjáradékoknak felelt meg. Az állam tehát a megváltással nem vesztett semmit, hanem ellenkezőleg a különben is viselendő terhek recompensatiójául megnyerte, mint tulajdonos, a vasut feletti rendelkezési jogot.

Az éjszak-keleti vasut-részvénytársaság szerencs-ujhelyi, ujhely-kassai, ujhely-máramarosszigeti fő-, valamint másodrendű vonalaira az 1890:XXXI. törvénycikkben nyert felhatalmazás alapján a kormány szintén rátette a kezét. Ezeknek államosítása — mint a pénzügyi bizottság, jelentésében kifejezte — forgalmi, díjszabási és pénzügyi szempontból hasonlóképen indokolva volt s egy láncszemét képezte ama forgalmi politikának, mely az eddigi államosításokban is kifejezésre jutott.

A szerencs-mezőlaborczi vonalszakasz, mely Budapestet Przemysl-lel, illetőleg a krakkó-leMBERG-czernoviczi pályával a legegyenesebb irányban köti össze s mely ennélfogva nagy stratégiai jelentőségű, kettős vágánnyal van ellátva. A második vágányt a magyar államvasutak aszód-hatvan-miskolcz-szerencsi szakaszán 170 km. hosszúságban, a magyar éjszak-keleti vasút szerencs-legenemihalyi szakaszán 62 km. s az első magyar-

gácsországi vasut legenyemihalyi-mezőlaborczi szakaszán 104 kilométer hosszúságban 1888-ban rakták le abból a célból, hogy az ország éjszaki és éjszak-keleti részének védelmére mennél nagyobb tömegek minél rövidebb idő alatt s mennél nagyobb forgalmi biztonság mellett legyenek rendeltetésök helyére szállíthatók.

Helyi érdekű vasut vármegyénkben csak egy van: a gr. Forgách 5 km. hosszúságú bacskói erdei lóvasutja, mely a dargói államúttal köti össze a tulajdonos erdőségeit s melyet az idén nyitottak meg.

A múlt évben Junker és Gartner budapesti czég a homonnai állomásból kiindulólág Hazsina, N.-Kemencze, Cz.-Hosszúmező, Szinna, Sztakcsin, Sztarina és N.-Polena községek érintésével Orosz-Ruszkáig vezetendő helyi érdekű vasut kiépítése céljából az előmunkálatokra engedélyt kapott. Ha ez a terv sikerülne: a Cziróka két oldalán elterülő rengeteg őserdőket jobban ki lehetne használni. Talán a szinnai uradalom jelenleg szünetelő vaskohói is megkezdhetnék ismét működésüket s az elég jókarban tartott hatalmas bükkös erdők tövében gyártelepek alapítására kedvet kapnának egyes vállalkozók.

Zemplén megye, úthálózatának nagyságára nézve a vármegyék közt első helyen áll. Az állami útvonalak jó karban vannak; a törvényhatósági utak kiépítése és reconstruálása most van folyamatban.

A legrégebb állami út a vármegye derekát keresztülszelő nagymihály-dargói, mely a kassa-ungváriának egyik szakasza. 1884-ben vette át az állam a miskolcz-gerendai utat, melynek Gesztelytől Gerendáig terjedő szakasza vármegyénk területére esik s az utóbb említett községnél a nagymihály-dargói útba fut. A megye kellő közepén fekvő Gerendán, illetőleg Nagymihályon túl állami út nincs s így a magyar államvasutal párhuzamos nagymihály-mezőlaborcz-palotai utat, mely a legenyesebb irányban vezet Gácsországba s mely ép ennél fogva hadászati szempontból különös figyelmet érdemel, a törvényhatóság tartja fenn.

A közutakra vonatkozó 1890-diki törvény már eddig is sokat lendített nálunk a közutak ügyén, daczára annak, hogy végrehajtása sok nehézséggel jár. A különben is erősen megterhelt adófizetők minden új tehertől természetesen idegenkedvén, az utak fenntartási és építési költségeinek fedezésére

szolgáló, nálunk ez idő szerint 6°/o-os utadót nem fizetik szívesen. A jelen év második felében az utadó-hátralék kerek-számban 138.000 forint volt, a mi épen az egyévi utadó-kirovás értékének felel meg. Ezen a bajon a törvény végrehajtásában alkalmazandó nagyobb szigor csak pillanatnyilag segíthet. A helyzet gyökeresen akkor és abban a mértékben fog javulni, a mikor és a mily mértékben tapasztalni fogja a közönség, hogy az utadó olyan gyümölcsöző befektetés a részéről, melynek első sorban ő maga veszi hasznát. De elkérülhetetlenül szükséges, hogy az útfenntartás költségeihez az állam is nagyobb arányban járuljon az eddiginél, annyival inkább, mivel a jelenlegi törvényhatósági utak egyrésze honvédelmi célokra is szolgál s így azoknak jókarban tartása országos érdek.

II. NÉPESSÉG.

A legújabb népszámlálás adatai szerint Zemplén vármegyét népességszámra nézve csak 13 megye előzi meg. A Tisza jobb partján fekvő megyék közt azonban Zemplén az első, 299.197 lakossal. A mindjárt utána következő Borsod lakosságának száma kerek-számban 217.000.

Tíz év alatt a népességszám több, mint 21.000-el, vagyis 7⁵⁰^o/o-al szaporodott, daczára annak, hogy közegészségi viszonyaink ez alatt az idő alatt lényegesen nem javultak, a kivándorlás pedig évről-évre fokozódott.

A kivándorlás statisztikáját 1879. évi augusztustól, vagyis a tömegesebb kivándorlás kezdetétől 1891. év végéig Bodiczky Ede, vármegyénk főlevéltárnoka, a következőkben állította össze:

	Kivándoroltak	Visszatértek	Távol maradtak
Varannói járásból	5.887	2.018	3.869
Homonnai »	4.527	1.892	2.635
Gálszécsi »	4.335	1.163	3.172
Nagymihályi »	3.937	628	3.309
Sztropkoi »	1.940	395	1.545
Szinnai »	1.255	306	949
Sátoraljai »	1.173	212	961
Bodrogközi »	379	53	326
Tokaji »	355	43	312
Szerencsi »	152	8	144
Összesen :	23.940	6.718	17.222

Tévedés azt hinni, hogy a nagymérvű kivándorlást *kizárólag* az elszegényedés és a közterhek folytonos emelkedése okozza. Népünk ma sem szegényebb, mint volt tíz évvel ezelőtt; a közterhek sem súlyosabbak. Ha a homonnai vagy a szinnai orosz a nyomort mégis megsokalva, vándorbotot vesz a kezébe, hogy jobb hazát keressen, ez érthető. De csatlakozik hozzá az a pataki paraszt is, kinek kevés híján 28.000 katasztrális holdnyi gazdag határ áll rendelkezésére, a hol a becsületes munkát tisztességesen megfizetik. Igen, mert azt hiszi, hogy Amerika Eldorádó, honnan kincscsel meg-
rakodva tér haza. A legtöbb embert arra, hogy a haza földjétől megváljék, a vagyongyűjtés vágya bírja rá, melyet annál kevésbé képes magában leküzdeni, mivel az Amerikában tartózkodók pénzes levelekkel dokumentálják, milyen jó dolguk van az új világban. Csak a postahivatalok útján évenként körülbelül másfél millió forint érkezik vármegyénkbe Amerikából. Ki tudja, hogy azok, a kik visszatérnek, ezen kívül még mennyit hoznak magukkal.

Sajnos azonban, hogy miként a fennebbi statisztika is mutatja, a kivándorlottak nagyobb része távol marad.

Számos levelet olvastam már, melyben keservesen panaszkodik az Amerikában sanyargó családfő, hogy az erős, túlfeszített munka egészségét aláásta, keresetképességét már-már tönkretette s hogy maga is alig tud élni, nem hogy családját támogathatná. Mi természetesebb, mint az, hogy a ki ily helyzetbe jutott, szívesen visszajönne családjához, csak hogy nincs miből. Mikor kiment, a száz forintnyi útköltség előteremtése végett potom áron elvesztegette marháját, azután az uzorástól vett fel pénzt, kamatba átadván annak használat végett földcskéjét; azóta persze az uzorás tulajdonosává vált az átvett birtoknak. Nehezen, nagy bajjal jutott tehát a szerencsétlen ember az ígért földre; de még nehezebb rá nézve a hazatérés.

Az imént közlött kimutatás szerint a homonnai járásbeli kivándorlottakból 42°/_o, a varannóiakból 35, a gálszécsiekből 26, a szinnaiakból 24, a sztropkóiakból 23, az ujhelyiekből 18, a nagymihályiakból 16, a bodroglókőiakból 14, a tokajiakból 12, a szerencsiekből 6°/_o tér vissza.

A magyarlakta járasok kivándorlói tehát — habár számuk aránytalanul kisebb, mint a túlnyomólag tótok és oroszok

által lakott felső járásbelieké — nagyobbára az idegen földön vesznek el. A nagymihályi tótok közül is künn marad 84°/_o. A többi járások tót és orosz kivándorlói kisebb arányban maradnak távol és általában szerencsésebbek a magyar kivándorlóknál. Minthogy a szláv fajnak, különösen az oroszoknak vérében van a kóborlás: könnyen beletalálja magát az idegen viszonyokba, e mellett élelmes, szorgalmas, takarékos, csekély igényű s a legnehezebb és a legkellemetlenebb munkától sem irtózik. Nem csuda, ha ily tulajdonságok mellett, kevés kivétellel, boldogul oda künn. Nemcsak hogy az adósságait fizeti ki, de acquirál is amerikai pénzzel. A szinnai, homonnai, sztropkói orosz parasztasszony mikor megkapja férjétől Amerikából a pénzt: legelőször is az adóhivatallal hozza rendbe a dolgát, azután az adósságából farag le annyit, a mennyit lehet s végezetül nagy áldomást csap. Az utóbbi semmi esetre sem marad el; a korcsmáros a kincstárral és a hitelezővel szemben rövidséget nem szenved.

Az asszonyt és a gyereket a legtöbb kivándorló itthon hagyja, jeléül annak, hogy nem állandó letelepedési szándékkal megy ki, mint a németországi kivándorlók, kiknek több mint fele, a newyorki orosz-magyar konzul jelentése szerint, családját is magával viszi. Hogy a mi kivándorlóink legnagyobb kontingensét a munkaképes férfiak teszik, azt a sorozási statisztika mutatja. A jelen év folyamán megtartott sorozás alkalmával ugyanis a felhívott hadkötelesek közül távol maradt a gálszécsi járásból 59, a nagymihályiból 58, a sztropkóiból 52, a homonnaiból 47, a szinnaiból 33, a bodrogköziből 25, a szerencsiből 17°/_o.

A mellett azonban, hogy a kivándorlás az activ munkakerőt apasztja, a mi tapasztalataink szerint, a közerkölcsiségre is káros hatással van. A vadházasságok elszaporodtak; a családi élet a maga tisztaságából sokat veszített.

S mégis a kormány ma már a kivándorolni szándékozókat a csendőrrel nem véteti üldözőbe, miután belátja, hogy az erőszak itt mitsem használ. Csökkenni és megszűnni a baj bizonyára csak akkor fog, ha az állam az iparfejlesztés érdekében tervszerű, nagyszabású actiót indít s ha ebbeli működését megfelelő siker koronázza.

Szerencse, hogy a nagymérvű kivándorlás következtében, habár a kivándorlottak közül 72°/_o távol maradt, népessé-

günkben olyan lézagok nem támadtak, melyeket kedvezőbb közgazdasági viszonyok közt rövid idő alatt ki ne lehetne tölteni.

Megyénknek tíz év alatt majdnem háromszázezerre szaporodott népessége túlnyomólag három vallásfelekezethez és három nemzetiséghez tartozik.

Az összes népesség 37·09⁰/₀-a r. katolikus, 30·82⁰/₀-a g. katolikus s 19·61⁰/₀-a református. Erősen van még képviselve a zsidó hitfelekezet is, t. i. 10·19⁰/₀-al. Nemzetiségre nézve 47·19⁰/₀ magyar, 35·92⁰/₀ tót, vagy a mint Hunfalvy nevezi, szlovák és 10·37⁰/₀ ruthén vagy orosz.

A három nemzetiség közül tíz év alatt *csakis a magyar szaporodott* és pedig körülbelül 3⁰/₀-al. Ez a térfoglalása a magyarságnak azért meglepő, mert megyénkben az a nemzetiség, mely a beolvadásra mindenütt a legtöbb hajlandósággal bír, t. i. a német, mindössze 5·19⁰/₀-al szerepel s mert a velünk, magyarokkal számra nézve versenyző tótok tudvalevőleg szívesen ragaszkodnak nyelvökhöz, szokásaikhoz.

Ha általában igaz, a mit Grünwald állított, hogy Magyarországon vannak tót nyelven beszélő lakosok, de tót nemzetiség nincsen: akkor áll ez különösen a mi tótjainkra, kikben a nemzeti öntudat, a faji összetartozóság érzete egyáltalában nincsen kifejlődve. Merem állítani, hogy nincs az az ékes-szólo agitátor, a ki a zemplénmegyei tótban ma ezt az öntudatot képes lenne fölébreszteni. Meg sem értené a mi tótunk a panszláv jelszavakat, nemhogy lelkesedni tudna azokért.

De viszont anyanyelvéről sem mond le egykönnyen, nemcsak azért, mert igen nehezen tanul meg más nyelvet, hanem mert szüksége sincs rá, hogy anyanyelvét mással cserélje fel. Az ő nyelve olyan, mely — mint mondani szoktak — ragad az emberre. Ha tehát szolgálatba áll: gazdáját ő tanítja meg a maga nyelvére s ha gazdája vagy földesura magyar, ez annál könnyebben megy, mivel a magyarnak különben is természete az alkalmazkodás. Ujhelyen felül úri házaknál még a belső cselédek is többnyire tótok, kiknek kedvökrért az egész ház apraja-nagyja megtanul tótul. A terebesi, gálszécsi, kelecsenyi, nagymihályi tót megérti a magyar szót, de azért a magyar kaputrokkos ember, bármily nehezére esik is neki, tótul beszél vele.

A tótoknak nyelvökhöz való ragaszkodását mi sem mutatja inkább, mint az a tény, hogy felvidékünkön még

ma is van nyolcz olyan *kálvinista* egyház, a hol részint csak tótul, részint tótul is kell predikálni. A nyolcz közül háromban, nevezetesen Gálszécsen, Tussán és Lasztoméron tisztán tót az isteni tisztelet nyelve; a többiben a tót prédikáció előtt az előimát magyarul mondják el vagy pedig minden harmadik vasárnap tót prédikációt tartanak.

A tizáninnyi egyházkerület, melyhez a felsőzempléni egyházmegye tartozik, néhány évvel ezelőtt a püspök indítványára az említett egyházmegyét felhívta, hogy minden lehető eszközzel hasson oda, mikép »ott, a hol az isteni tisztelet eddig folytonosan szláv nyelven tartatott, addig is, míg az éberebb gondozás majdan lehetővé tenné kizárólag nemzeti nyelvünk használatát, az isteni tisztelet magyarul és szlávul felváltva tartassék«. Az egyházmegye meg is tette erre nézve a szükséges intézkedéseket; de különösen a lasztoméri kálvinista tótok határozottan követelték a régi állapot fenntartását. A magyar pap tehát — mert hiszen Sárospatakról, az egyházkerület theologiai intézetéből tót pap hogy is kerülne ki!? — az ugynevezett »magyar vallás« hitelveit tótul kénytelen nekik még mindig hirdetni.

Különös jelenség, de nemcsak nálunk tapasztalható, hogy mig a tót a megmagyarosodástól annyira idegenkedik: az orosz, ott, a hol magyarokkal érintkezik, ha lassan is, de magyarrá lesz. Pedig a tót és orosz, nyelvére nézve alig különbözik egymástól s így a magyar nyelv elsajátítása — a mennyiben megmagyarosodásuknak ez lenne a legfőbb akadály — egyikre nézve ép oly nehéz, mint a másikra nézve.

Aligha csalódunk, ha ama jelenség okát abban keressük, hogy a tót nemcsak szívósabb, de olyan assimiláló képessége is van, a mi a ruthénben hiányzik. Sasinek, a turóczzsentmártoni »Matica Slovenská« volt titkára a szlovákokról irt tanulmányában méltán dicsekszik fajrokonainak assimiláló képességével, melynek hatása különösen a németek és tótok által vegyesen lakott vidékeken tapasztalható. De mi is jelezhetjük, hogy a Szepességen a németeket rohamosan szívja fel magába a tót elem.

A magyarság ténfoglalása Zemplén megyében első sorban a ruthének rovására történik. A gör. katolikusok eredetileg mind ruthének voltak s mig jelenleg az összes népesség 30:82⁰/0-a görög katolikus, csak 10:37⁰/0-a ruthén. Ez a

20⁴⁵/₁₀₀-nyi különbözet a vallás és a nemzetiség közt azt jelenti, hogy 30 ruthén közül 20 magyarnak vallja magát. S a ruthének magyarosodási processusa szakadatlanul tart. Az 1890-iki népszámlálás szerint a görög katolikusok 0³⁰/₁₀₀-kal szaporodtak, de a ruthének 0⁹²/₁₀₀-kal fogytak, tehát a magyarság hódítása a ruthénekkal szemben 0⁵³/₁₀₀-kal fejezhető ki.

A ruthén — talán azért is, mert eszesebb a tótnál — könnyebben tanulja nyelvünket s ha megtanulta: szívvel-lélekkel magyarrá lesz.

Ujhely környékén Borsi, Toronya, Ruda-Bányácska, Zemplén; a Bodrogközön Kis-Dobra, Agárd, Szerdahely, Lelesz-Polyán, Vajdácska; a Hegyalján Sárospatak, Olaszi, Tolcsva, Zombor, Szerencs, Tokaj, Keresztúr, stb., ma már tiszta magyar községek, miután orosz lakói a magyarságba teljesen beolvadtak. A sárospataki vagy az agárdi vagy a vajdai gör. katolikus oroszul imádkozik ugyan, de nem ért belőle egy szót sem.

A ruthének közül ma már csak a határszélen, a szinnai, homonnai és sztropkói járásban lakók beszélnek oroszul, mivel a mi nyelvünket elsajátítani nincsen alkalmuk. A svicskár — így nevezik a felvidéki ruthént, kinek szüre gallérját gyertyabélhez hasonló fonalak ékesítik — az alatt az egyikét hét alatt, melyet mint képés évenként az alföldön tölt el, nyelvismereteit nem igen gyarapíthatja. De a magyar nemzethez való ragaszkodás tekintetében nem engedi magát elmagyarosodott hit- és fajrokonai által túlszárnyaltatni.

A hazafias gör. katolikus papoknak és tanítóknak van rá gondjuk, hogy hiveikben, — kiknek őseik Rákóczi és Tököly zászlói alatt harczoltak s 1849-ben sem szegődtek ellenségeinkhez, — a magyarok iránti hagyományos rokonszenv meg ne fogyatkozzék. A sárospataki főiskola egyik folyosóján egy régi, rozszant asztal látható, melyen a hagyomány szerint II. Rákóczi Ferencz 1703-ban egy éjet töltött s melyet a Budpalócz helységben élő Duzsár nevű orosz család kegyelettel őrzött meg az utókor számára. A nemzeti reliquiával szemben tanusított eme kegyelete az orosz családnak az, a mi világot vet általában a ruthének hazafiságára.

A fennebbiek után azt hiszem, méltán állithatom, hogy

Zemplén vármegye nemzetiségi statisztikája a magyarság szempontjából különösen a gör. katolikus ruthének simulekonysága folytán válik évről-évre kedvezőbbé.

Annál lassúbb tempóban halad a zsidók magyarosodása.

Zsidó és zsidó közt azonban különbséget kell tennünk. A haladók, vagyis a kongresszuspártiak, nálunk is, mint ország-szerte, nyelvökre, szokásaikra nézve megszűntek idegennek lenni. De ezeknek száma igen csekély. Ujhelyben külön hitközséggé alakultak, egyebütt csak szórványosan találkozunk velük. Annál többen vannak az orthodoxok. Ezek két részre oszlanak. Mind a két résznek közös jellemvonása a kizárólagosság. Ősi vallási szokásaikhoz való makacs ragaszkodásuk lehetetlenné teszi rájuk nézve a művelt társadalomba való belépést; a társadalomban egy egészen elkülönzött érdekkört alkotnak, mely a többi érdekkörökkel felette laza összeköttetésben áll. Csakhogy míg az egyik részben megvan a hajlandóság és az igyekezet a nemzettel való egyesülésre: a másik, az u. n. chassid felekezet, idegennek tekinti magát közöttünk.

A hegyaljai és a bodrog-, valamint taktaközi orthodox zsidók asszonyai, gyermekei otthon épen úgy, mint az utcán magyarul beszélnek s csak a férfiak egymás közt, a »börzén« — a mint piaci összejöveteleiket nevezik nálunk a keresztények — használják azt a bizonyos jargont; míg ellentben a chassidaeusok a magyar szótól irtóznak, miután vallásuk szigorúan tiltja nekik bármely művelt nyelv használatát. Ez a tilalom annál szentebb a zemplénmegyei chassidaeusok előtt, mivel a chassid felekezet főemberei 1866-ban épen a mi megyénkben, Nagy-Mihályon tartott zsinatukon kötötték azt a lelkükre.

A közelmúltban a zsidó zugiskolák hajtották leginkább a chassidaeusok malmára a vizet. 1877-ben az autonóm orthodox zsidóság kieszközölte a közoktatási miniszternél azt a famózus rendeletet, mely szerint a »héber iskolákra« a népiskolai törvény nem vonatkozik, ennél fogva azok a tanfelügyelő felügyelete alá sem tartoznak. Ugyanez a rendelet a zugiskola fogalmát is meghatározza akképen, hogy zugiskolának csak az olyan héber iskola tekinthető, melyben a héber írás és olvasáson kívül egyebet is tanítanak.

A bocherek, a chassidaeusok teljes megalégedésére, ennek a rendeletnek a védelme alatt szabadon garázdálkodhattak.

A zugiskolák gomba módra elszaporodtak. Magában Ujhelyben a közigazgatási hatóság tiznél többet fedezett fel, midőn a zugiskolák ellen a hadjáratot megindították. Mert a visszaélések meggátlása végett a tanfelügyelőség a miniszter utasítása folytán csakhamar üldözőbe vette azokat a héber iskolákat, melyeknek növendékei valamely nyilvános iskolában az 1868-iki törvény által megállapított oktatásban nem részesültek.

A hadjárat még ma sem szűnt meg. De addig, míg chassidaeusok lesznek, kik a héber szent könyveket: a bibliát és a Talmudot tekintvén a bölcsesség kizárólagos kútforrásának, minden profán tudománytól borzalommal fordulnak el, a zugiskolák teljesen nem lesznek kiirthatók, bármilyen erélyt fejt ki különben ellenük a tanfelügyelőség és a közigazgatási bizottság.

A bocher mellett főképen a rabbinus akadályozza meg az orthodox zsidónak nemzeti szellemben való átalakulását s azt, hogy a társadalomban számottevő tényező legyen. A rabbinus elzárkózik a világtól, csakis hiveivel érintkezik, úgy, hogy alig ismeri őt a községben valaki. Én, ki csaknem két évtizede lakom Sárospatakon, ma sem tudom, hogy néz ki az idevaló népes hitközség vezére. A zsidó lelkipásztor a közéletben nem szerepel, annyira nem, hogy például a vármegyei bizottságban, melynek pedig közel száz különböző felekezetbeli lelkész tagja szokott lenni, egyetlen egy rabbinus sincsen. A községi képviselő-testületekből is a községbeli lelkészek közül rendszerint csak a rabbinus hiányzik.

Nagyon természetes, hogy midőn az, a kinek a zsidóságot a társadalommal szemben képviselnie kellene, ennyire magába vonul: a ridegen értelmezett vallási szabványok uralma alatt álló zsidóságot mindenki egy külön, teljesen idegen kasztnak tekintti, melyet üldözni ugyan nem üldöznek, miután a mi népünkben az antisemitizmus még eddig gyökeret nem vert, de különösebb rokonszenvet sem érezhetnek iránta.

A neologoktól és orthodoxoktól világnézletükre nézve különböző chassid zsidók nemzetietlen maguktartásának tulajdonítható, hogy a német elem nálunk 5·10⁰/o-kal szerepel s hogy a legutóbbi tíz év alatt — a népszámlálás adatai szeint — 0·34⁰/o-kal szaporodott. Az az egy-két német község, me-

lyet a múlt században nagyobbára Trautsohn herczeg telepített ide, így nevezetesen Sárospatak közelében Károlyfalva, Trautsohnfalva, Józseffalva, továbbá az Újhelytől észak-nyugatra félórányira fekvő Hosszúláz, az alsó Hegyalján Mád és Tállya közt a 18-ik század közepén szintén katolikus svábokkal betelepített Rátka, részint teljesen, részint annyira megmagyarosodott már, hogy magyarajkúnak vallja magát; csakis Trautsohnfalva öregebb asszonyai közt akad még egynéhány, a ki nem tud magyarul. A mi svábaink tehát a legutóbbi népszámláláskor általában nem vétettek fel németeknek. Hanem igenis a 30.000 zsidónak egyrésze osztatott be a németajkúak közé, miután tényleg a rontott német nyelvet beszéli.

III. MEZŐGAZDASÁG.

A kataszteri adatok szerint Zemplén vármegye összes termő területe 997.078 kat. hold. Ebből 40% szántóföld, 29% erdő, 16% legelő és 10% rét.

A nagy-, közép- és kisbirtok között kellő arány nincsen, miután sok a kis parasztbirtok (35 holdig) s kevés a valódi középbirtok (300—1.000 holdig).

A nagybirtok (1.000—10.000 holdig) nálunk is dominans szerepet játszik. Különösen a Bodrogközön egyik uradalom a másikat éri. Így nevezetesen a br. Sennyey Bélaé Bélyben, gr. Majláth Józsefé Perbenyiken, br. Sennyey Lajosé Páczinban, br. Vécsey Gyuláé Szerdahelyen, hg. Windisch-Grätz Lajosé Sárospatakon, gr. Bombelles Lajosé Karádon, a leleszi prépostságé Leleszen, a kassai püspökségé Szentmarján, a sárospataki főiskoláé Sárospatakon, gr. Szirmay Györgyé Zétényben, stb.

A többi járásokban jelentékenyebb uradalmak a következők: a szerencsiben gr. Andrassy Dénesé Monokon, dr. Wagner Gézáé Girincsen, Harkányi Frigyesé Harkányban, Harkányi Jánosé Ujvilágon, gr. Zichy Rezsőé Hernád-Németiben; a tokajiban br. Waldboth Frigyesé Erdő-Horvátiban; az újhelyiben Lónyay Eleméré Bodrog-Olasziban, gr. Andrassy Sándoré Velejtén: a gálszécsiben gr. Andrassy Tivadaré Tőke-Terebesen, gr. Andrassy Gézáé Parnón; a nagymihályiban gr. Sztaray Antalé Nagy-Mihályban, Van Dernath Istváné Sztarán, gr. Széchenyi Imréé Őrmezőn, Kazinczy Arthuré Berettőn; a va-

rannóiban gr. Hadik-Barkóczy Endréé Tavarnán, br. Balassa Istváné Alsó-Hrabócson; a homonnaiban gr. Andrassy Aladaré Homonnán; a szinnaiban a flandriai grófé Sztakcsinban.

Az uradalmakban, a viszonyokhoz képest helyesen, ok-szerűen gazdálkodnak, de nem intensive, a szó nyugateurópai értelmében. A váltógazdaság rendszerét alkalmazzák, a meny-nyiben ugyanazon földben felváltva kalászos és gumós növényt vagy takarmányt termesztenek; de a földek egyrésze ugarban vagy legelőnek marad. Ez az az extensiv váltógazdaság, mely paradoxonnak látszik s mégis a mi viszonyaink közt, különösen a munkaerő-kalamitást tekintve, egyedül észszerű. Egyik bodrogközi uradalomban például, a mely pedig a legrendezet-tebbek, a legjobban kezelték közé tartozik, a mellett, hogy a mezőgazdaságilag használt összterületnek 40⁰/₀-a még természetes kaszáló és legelő, a szántóföldeken a termelt növények aránya a homokos talajban 33¹/₃⁰/₀ őszi kalászos, 33¹/₃⁰/₀ tavaszi kapás, 16⁴/₆⁰/₀ takarmány, 16⁴/₆⁰/₀ tiszta legelő; a kötöt-tebb talajban 9¹/₁₁⁰/₀ tiszta ugar, 9¹/₁₁⁰/₀ olajnövény, 18²/₁₁⁰/₀ őszi kalászos, 18²/₁₁⁰/₀ tavaszi kalászos, 27³/₁₁⁰/₀ kapás növény, részben dohány s 18²/₁₁⁰/₀ különböző takarmánynemű here. Az uradalmi földeket a szerint, a mint lazábbak vagy tömő-rebbek, 3—6 évenként istálló-trágyával trágyázzák meg. A mezei munka nagyobb részét gépek segélyével végzik. Ilyetén gazdálkodás mellett a nagybirtoknak nemcsak kellő jövedelmezőségét biztosítják, de egyszersmind termőerejét is konzerválják.

A kisbirtokosok ellenben nálunk is, ép úgy, mint az ország legtöbb vidékén, valóságos rablógazdálkodást folytatnak s ennek tulajdonítható, hogy földjeik termőképességének csökkenésével azoknak jövedelmezősége is alább száll. Ez utóbbi tekintetben nem is hasonlíthatók a Tisza-Maros szögében fekvő megyék közép- és kisbirtokaihoz.

Összes bajaik legfőbb kutforrása abban rejlik, hogy nem tartják meg a helyes arányokat gazdaságukban. Az 1889-iki adatok szerint Zemplén vármegye a búzával bevetett terület nagysága szerint a megyék közt a 18-ik, a rozsossal, árpával és zabbal bevetett terület nagysága szerint a 9-ik helyet foglalta el. A magtermelés a szántóföld terjedelméhez viszonyítva, tulságos nagymérvű.

Az ugar évenként 20—25⁰/₀ közt váltakozik, az országos

átlagot tehát (16—20%) jóval meghaladja; de mégis kevesebb, mint a szomszéd Ung, Bereg és Borsod megyékben, a hol 25—30%. A könnyelműen feltört legelőket mesterséges takarmánytermesztéssel nem pótolják, ennél fogva a takarmány hiánya csaknem mindig és mindenütt érezhető. Ily viszonyok közt az erőszakolt magtermelés káros következményei kétszeres súlylyal nehezednek a gazdákra. A kellőleg meg nem művelt, meg nem trágyázott és ki nem pihent földben a buza ritkán üthet be.

Ez a rossz gazdálkodási rendszer csaknem mindenütt észlelhető, a hol a klimatikus és talajviszonyok a magtermelésre nézve kedvezők. A Cziróka, az Olyka, Ondava és a Laborcz völgyén minden megterem, a mi a megye alvidékén, tehát amott ép úgy zsarolják a földet, mint itt. Jóformán csakis a gálszécs- és terebesvidéki tótok képeznek kivételt, a mennyiben ezek mesterséges takarmányról gondoskodnak, földjeiket nagyobb kiméletben részesítik s jobban trágyázzák.

A leprimitivebb módon gazdálkodnak azonban a Krajnyán, a gácsországi széleken, a hol a földet egyáltalán nem pihentetik, hanem a mint learatnak, az őszt az első szántásba vetik; faekével szántanak; ugarnak hire sincs. Sőt egyes helyeken, a Nasztáz hegyláncz vidékén azt az irtó és égető rendszert követik, mely Oroszországban és Szibériában divatozik. A zboji vagy a krivai orosz kora tavasszal hozzá fog az uraságtól kapott cserjés kiirtásához s júniusban, az akkorra már meglehetősen kiszáradt fákat és galyakat fölgyújtván, az ekként hamuval megtrágyázott földet, az ugynevezett »pászikát«, tatárkával, borkölessel veti be.

A rossz gazdálkodás mellett a külső körülmények is akadályozzák a határszéli lakosok boldogulását.

A mellett, hogy az alkoholizmus és az uzsora — a mi különben a megye minden részében prosperál — testileg és anyagilag tönkreteszi őket, földjeik túlságosan föl vannak aprózva; keresetforrásaik az újabb időben bedugultak, miután a zempléni és szabolcsmegyei szeszgyárak, a hol ősztől tavaszig munkát kaptak volt, nagyobbára megszüntek s miután a magyar-gácsországi vasut megnyíltával a nyiregyházi piacról nem ők szállítják többé a gabonát Gácsországba. De a legnagyobb baj rájuk nézve az, hogy szántóföldjük alig van s a mi van is, terméketlen. A sztarinai és ulicsi körjegyzőség

területén lakó paraszt a kopár maradék-földet faekéjével feltúrván, szorgalmának megfelelő jutalmát a természettől hiába várja.

Annál kedvezőbbek a talajviszonyok a gálszécsi, terebesi fensíkon, a Taktaközön, a Harangodon, a Bodroglözön.

A Bodroglözön, — melynek területi kiterjedése 136.908 kat. hold, — a termőképes homok, a vizet át nem bocsóató agyag, a korhany és a mély rétegű iszapos homag váltakoznak egymással. Az agyag a magaslatokon, a korhany lapályos helyeken, a homag árvizjárta helyeken fordul elő.

Míg a Bodrog és Tisza szabályozását meg nem kezdték, — melyre vonatkozólag mint érdekes történeti adatot említhetjük fel, hogy a Beszédes József által készített, de Vásárhelyi és Paleocapa által később lényegesen módosított első szabályozási tervet a helytartótanácsához Zemplén megye terjesztette fel, — a bodroglözi nép úszott a jólétben; az állattenyésztésből nemcsak megélt, de meg is gazdagodott.

1846-ban alakult meg a bodroglözi Tiszaszabályozó-társulat, miután a központi választmány gr. Széchenyi István elnöklete alatt *Sárospatakon* a Tisza és mellékfolyóinak szabályozására vonatkozólag a technikai, pénzügyi és beligazgatási alapelveket véglegesen megállapította s mindjárt az első évben — mint a »Tiszavölgy könyvében« (1847.) olvassuk — a Bodroglözön 263 öl hosszúságú töltés készült el. A munkálatok azonban az első perctől tömérdek akadályba ütköztek. »Most, hogy a kapa és ásóhoz kellene nyulni — írja Széchenyi Sárospatakról 1846. aug. 14-én Tasnernak, — nem tudom, meg nem akadunk-e. A mit egy határ üdvének tart, azt átkának tartja a másik. Így például Zemplénben alig lehet valamit kezdeni, mert egyszerre mindent nem lehet megkezdeni, részenkint pedig a legerősebb ellenállástól kell félni. De azért valamit csak teendünk mégis.« Az érdekeltség körében ma is erős ellentétek tapasztalhatók ugy a technikai és adminisztratív, mint a pénzügyi, különösen a tehermegosztás arányára vonatkozó kérdésekben.

A szabályozás után a bodroglözi birtokos legelőit feltörte, az állattenyésztéssel felhagyott s a gazdálkodási rendszer ilyenén megváltoztatása veszedelmessé lőn rá nézve az által, hogy a szabályozás után sem menekült meg az árvizektől. 1846 óta, a mikor — mint említők — a bodroglözi Tisza-

szabályozó társulat működését megkezdte, a mentesített árteret már hatszor öntötte el a víz, számba nem véve a részleges árvizeket, a milyen a folyó évben is előfordult a Felső-Bodrognál, a hol az idei gátszakadás következtében 5.000 holdnyi terület került víz alá. Mig azelőtt a víz termékenyítőleg hatott a legelőkre, ma a feltört humust vizenyőssé s ennélfogva rövidebb vagy hosszabb időre hasznavehetetlenné teszi.

A Bodroghözre, megyénk eme legaldottabb területére, illetőleg a bodroghközi Tiszaszabályozó-társulat működési területéhez tartozó 54 zemplénmegyei, 5 szabolcsi és 3 ungmegyei községre életkérdés nemcsak a szabályozási munkálatok befejezése, illetőleg a szabályozás körül elkövetett hibák jóvátétele, hanem egyszersmind a csatornahálózat kiépítése.

A töltések ugy magasságukat, mint szélességüket tekintve, páratlanul állnak az országban, ennélfogva csak itt-ott szükséges azokat a tervezett méretek szerint megerősíteni. Hanem igenis gondoskodni kell újabb átmetszésekről, valamint a már elkészített átmetszések kijavitása útján a Bodrog lefolyásának fejlesztéséről, mert különben az átmetszések által rázúditott mellékfolyók vizének, a Tapoly-Ondavának, valamint a Latorczának, Laborcznak és Ungnak levezetésére a tavaszi és őszi nagyobb áradások alkalmával nem képes.

A belvizek eltávolítása végett egy főcsatornát már készítették ugyan, de a tervezett mellécsatornák egy része még mindig hiányzik, valamint az a másodrangú csatornahálózat is csak a papiroson van, a melyet nemcsak bizonyos területek mentesítésére, hanem öntözési célokra is fel lehetne majd használni.

A vízszabályozás hiányai és befejezetlensége miatt természetesen kétszeres súlylyal nehezednek a bodroghközi birtokosra a szabályozási roppant költségek, annyival is inkább, mert az állami, községi és megyei adókkal is erősen meg van terhelve. Sőt a sárospataki közbirtokosságnak, melynek ugynevezett alsó határi földei szintén a Bodroghközön terülnek el, mindezekon felül még az urbéri váltásági összeg fedezése céljából az osztrák földhitelintézetől 1835-ben fölvelt 400 ezer forintnyi adósság is nyomja a vállát.

Minden vidéknek megvan ugyan a maga speciális baja; de van egy közös kalamitás, mely összes nagy- és középbir-

tokosainkat egyformán sujtja s ez a munkaerő hiánya és ennek következménye, a magas munkabér.

Az alvidéken, illetőleg a vármegye gabonatermő vidékein a férfimunkások átlagos munkabére 50–60, a nőké 40–50, a 14–16 éves gyermekeké 20–35 kr. közt váltakozik. De aratás, általában a sürgősebb mezei munka idején megkétszereződik. S minden időszakban pótolnia kell azt a gazdának a munka sürgőssége arányában több vagy kevesebb pálinkával.

Az aratást többnyire felvidéki szakmányosok végzik, kikkel a gazda már kora tavasszal megkötí a szerződést. Az arató szakmányos, a learatott gabonának rendszerint 16-od vagy 18-ad részét kapja s ezenkívül páronkint (egy férfi és egy nő) kap egy-egy hétre 3 kg. szalonnát, 3 liter búzalisztet, fél kg. sót, 4 liter pálinkát, 6 kenyeret és egy kg. húst.

Az újabb időben nemcsak egyes uradalmak, hanem a középbirtokosok is a munkaerőhiányon oly módon igyekeznek segíteni, hogy u. n. »summásokat« szerződtenek, kik öt hónapon át, április végétől október elejéig, tehát a mezei munka idején bizonyos előre kialkudott havi bérért minden munkát tartoznak végezni. A summás férfi fizetése egy hónapra készpénzben 16 frt., ezenkívül 40 kg. gabonaliszt, 20 kg. búzaliszt, 5 kg. szalonna, 5 kg. hús, 5 liter bab, 2 kg. só, 4 liter eczet, 4 liter pálinka. A fiatalabb munkásoké, az u. n. »félkezeseké« félannyi. De ezeknél olcsóbb summások is vannak, a kik a vásár- és ünnepnapok kivételével naponkint fizettetnek s a kiknek időszakonkint, a munka sürgősségéhez képest, változik a bérök olyformán, hogy például májustól júliusig 70 kr., augusztustól szeptember közepéig 60 kr., azon túl október végeig 50 kr. a napszámjuk s terménybeli járandóságuk is jóval kevesebb.

Eddigeléa summásokat többnyire Mező-Kövesdről, Borsod megyéből hozatták. Ezek általában jól, kitartón dolgoznak, de igen drágák.

Daczára az előadott, sok tekintetben kedvezőtlen gazdasági viszonyoknak, a földek ára a megye gabnatermő vidékein az utóbbi években rohamosan emelkedett. A Bodrogközön pl. az a birtok, melynek az ottani földekre nehezedő súlyos terhek miatt a közelmúltban vevője egyáltalán nem akadt, ma ugyancsak kapós; azt a földet, melyet ezelőtt 7–8 évvel 15 frtjával fizettek, ma 100 frtért veszik meg. A felvidéken, Gálszécs, Terebes, Nagy-Mihály, Varannó vidékén az amerikai pénz

beözönlése folytán szintén felszökött a birtok ára. S ugy látszik, az áremelkedés még ma sem érte el azt a határt, a melyen túl bizonyos időre a stagnatio veszi kezdetét. Nemcsak a gazdák acquirálnak abból a célból, hogy birtokaikat nagyobbítsák; hanem a birtokvásárlás nálunk jelenleg mint nyereséges, kevés kockázattal járó tizlet is szerepel.

Az állattenyésztés. A legutóbbi vagyis az 1884-diki állatszámllálás adatai szerint, a tiszáninneri tiz megye közt a mi vármegyénk szarvasmarha-állománya a legnagyobb; a sertések számára nézve csak Jász-Nagy-Kun-Szolnok megye előzi meg Zemplént; a lovak száma sem sokkal kevesebb nálunk, mint Jász-Nagy-Kun-Szolnokban és Hevesben. Hatalmas állatállományunkkal azonban, — mely összesen körülbelöl 400 ezer darabra rúg, — nem áll arányban az állattenyésztés intenzitása, mivel nálunk is, mint az ország legtöbb vidékén, a legjobb legelőket feltörték, a takarmány-termesztésre meg elegendő gondot nem fordítanak.

A köznép lova, minőségre nézve, — egyes vidékek különösen Gálszecs, Terebes vidéke kivételével, — általában középszerű, sok helyen egészen hitvány; olyan, a milyen a tenyészanyag. Addig nem is fog javulni, míg a többnyire csonthibákban és ingyöngeségben szenvedő tömérdek paraszt-mént, melylyel varmegyénk minden vidéke el van árasztva, ki nem irtják vagy a vármegyei szabályrendelet értelmében a tenyésztésre alkalmatlanná nem teszik.

A szarvasmarhák közül leginkább el van terjedve az igában páratlan magyar-erdélyi fajta, kevésbé a borzderes színű és a piros-tarka hegyi marha. A bikákban nagy a hiány; mivel a földművelésügyi miniszterium a megye bika-szükségletének alapjához csak annyival járul, a mennyivel a vármegyei gazdasági egyesület, ez pedig erre a célra évenként egy-két ezer forintnál többet nem áldozhat. De a bikák minősége is kifogás alá esik. Különösen a felvidéken nagy számmal fordulnak elő a fekete-tarka hollandi fajták, melyek a tüdőlob és a tuberculosis csiráját hordják magukban.

A juhászat anyaga nálunk ép oly kevéssé javul, mint egyebütt. A közép-, de leginkább a nagybirtokosok — mert jóformán csakis ezek foglalkoznak az állattenyésztésnek ezzel az ágával — a finomabb fajok tenyésztésével többnyire felhagytak, miután a viszonyok erre nézve általában kedvezőt-

lenek s különösen a finomabb gyaljú ára folytonosan csökkent. A kevés igényű magyar raczka-birkát s a kistestű electoral-negrettit karolták tehát fel.

A sertések közt legjobban kedvelik a gyorsan fejlődő, jól hizó magyar mangaliczát.

Az újabb időben állattenyésztésünk mégis némi lendületet nyert, miután úgy az állam, mint a társadalom évről-évre fokozottabb tevékenységet fejt ki annak érdekében.

A lótenyésztés fejlesztése céljából a megyei gazdasági egyesület, — mely 1857-ben alakult meg s 1862-ben egy jól sikerült gazdasági kiállítással kezdte meg üdvös tevékenységét, — díjazással egybekötött kiállításokat és lóversenyeket rendez a különböző járásokban; a kormány pedig a központi fekvésű községekben fedeztetési állomásokat rendez be, melyek számára a hágó méneket a debreczeni méntelep eperjesi osztálya szolgáltatja, azokat a községeket, melyek a fedeztetési állomástól távolabb fekszenek, a mezőhegyesi telepről látván el ménekkel; ugyancsak a kormány Ujhelyben, Terebesen, Király-Helmecezen, stb., katonai lóvásárokat tart, melyek rendszerint kitünően sikerülnek, a mennyiben a jobb gazdáink által elővezetett, jövérű, edzett, tehát hadi szolgálatra alkalmas lovak igen kelendők.

A szarvasmarha- és juhtenyésztés előmozdítására szolgál a fennebb említett u. n. »bika-alap«; de ezenkívül a gazdasági egyesület e célból egy időben kosokat és nyugati fajta tenyészmárhákat vásárolt be s árvereztetett el tagjai között.

A mi azonban a szarvasmarha-tenyésztés jövedelmezőségét legnagyobb mértékben biztosítja és fokozza, t. i. a tejgazdaság, ma még mi nálunk a fejlődés kezdetén van, s addig nem igen haladhat előbbre, míg a földbirtokos osztály és a köznép egész gazdálkodási rendszerét gyökeresen át nem alakítja.

Jelentékeny tejgazdasága van ez idő szerint gr. Andrassy Gézának Parnón — ez vármegyénkben a legrégebb, mert gr. Andrassy Manó még 1860-ban alapította s a tehenek számát tekintve legnagyobb, — továbbá Harkányinak az ujjvilági pusztán s gr. Szirmay Györgynek Szerencsen. A Harkányié az alvidéki tejszövetkezettel összeköttetésben a miskolczi tejszarnokba szállítja a tejet; a két előbbinek különösen sajtkészítményei kitünők s a távolabbi piacokon is,

például a Szirmay-féle sajtok a bécsi piacon, versenyképeseknek bizonyultak be. Gr. Szirmay szerencsi telepén már 1884-ben — Egán Edének, az országos tejgazdasági felügyelőség akkori főnökének 1885-diki hivatalos jelentése szerint — 2500 kg. svájci módra készült kerek sajtot, 4000 kg. gróji és 1500 kg. csemege-sajtot produkáltak. A hg. Windisch-Grätz Lajos újhelyi tehenészete, melyben körülbelül 60 kuhlandi tehenet fejnek, produktumait az újhelyi piacon értékesíti.

Tejszövetkezetünk is van egy-kettő. A legelső Butkán alakult s arról nevezetes, hogy tagjai magyarfajú tehenekkel tettek sikeres kísérletet; kitűnt, hogy ezeknek teje zsirosabb s ép ezért tejgazdasági célokra alkalmasabb, mint a nyugati fajúaké. A butkai szövetkezet egy svájci tejbérlővel áll összeköttetésben, ki a tagoktól a tejet szerződésileg megállapított árban átveszi s sajtá és vajjá dolgozza fel.

Az állattenyésztés különböző ágaiban az egyes hazai fajok fenntartása, a külföldiek honosítása s a tenyésztésanyag konzerválása tekintetében legtöbbet köszönhetünk az uradalomoknak.

A tőketerebesi, gálszécsi vásárra mindig nagy számmal vezetnek elő a különböző uradalmak u. n. magyar hintós lovakat, melyek közül a silányabbak mint kitűnő ígás lovak igen kapósak. Gr. Andrassy Tivadar istállója Tőke-Terebesen angol telivér versenypárjakat nevel. A gr. Majláth József perbenyiki ménésében az edzett, eleven s mégis szelid, szép külsejű lipiczai vagy fogarasi fajt még e század elején gróf Majláth Antal honosította meg.

A szarvasmarhák közül a legtöbb uradalom a magyar-erdélyi fajtát tenyésztí. A szomszédos községek hasonfajú tehen-csordáit jó apaállatokkal többnyire az uradalmak látják el. Br. Sennyey Lajos páczini, gr. Andrassy Gyula zombori magyar marhája országghírű. A gr. Majláth József perbenyiki gulyája szintén nevezetes arról, hogy nagy gondot fordítottak ott mindig a faj tisztaságának megóvására; a vérfelfrissítés céljából az ötvenes és hatvanas években az akkor nagy hírnévnek örvendett Csáky Petronella-féle gulyából két ízben is szereztek be magyar fajta tenyészállatokat. Ugyanebből a fajból kitűnő apaállatokkal látják el a gazda-közönséget gr. Sztáray Antal nagymihályi, br. Sennyey y Béla bélyi

hg. Windisch-Grätz sárospataki gulyái. A hazánkban teljesen meghonosodott, jól tejelő és jól hizó, igában is használható simmenthali (svájci) fajtával a parnói és az újvilági uradalmakban; a kuhlandival, melyet jó tulajdonságai dacára sem czélszerű meghonosítani, mivel a tüdővész iránt nagyon fogékony, gr. Szirmay György szerencsi s néh. Szentkirályi Albert lukai uradalmában; a hizlásra alkalmas shorthorn vagy durhammal ugyancsak Parnón, berni-hollandi keresztezésekkel Terebesen találkozunk.

Tiszta vérű, jófajta sertéseket, u. n. fehér mangaliczát, a perbenyiki és a páczini uradalmak tenyésztenek. Az utóbbi években úgy a nagy-, mint a középbirtokosok, különösen újhelyi sertéstenyésztők sikeres kísérletet tettek a szapora és szívós természetű polland-chinával.

A leghiresebb juhászat a gr. Szirmay Antalé Nagy-Mihályon, a honnan jó tenyészanyag szerezhető be. Ezenkívül a juhtenyésztésre nagyobb gondot fordítanak a monoki, a Hadik-Barkóczy-féle tavarnai és csákyói, a terebesi, parnói, stb. uradalmakban.

A méhészet kultiválására megyénk igen alkalmas, miután folyóknak, patakoknak, erdő-vágásoknak, lapály-réteknek bővében vagyunk. A közönyt azonban a méhészet iránt még eddig a megyei gazdasági egyletnek nem sikerült megtörnie. A méhcsaládok száma tekintetében Zemplén a megyék közt — az 1888-diki adatok szerint — a 46-ik helyen áll; míg a mozgó szerkezetű kaptárok arányszáma tekintetében csak 13 megye előz meg bennünket. Ez mutatja, hogy ha kevesen is, de legalább kellő intenzitással méhészkednek.

A baromfitenyésztéssel, a mezőgazdaság eme kevés költséggel, de aránylag annál nagyobb haszonnal járó mellékágával, üzletszerűleg, intensive csakis Bogyay Zsigmond sárospataki közbirtokos foglalkozik, s plymouth-rox tyúkjaival a baromfi-kiállításokon már több ízben részesült kitüntetésben.

Állattenyésztésünk gyorsabb tempóban való fejlődésének a gazdálkodás helytelen iránya mellett főakadálya az állategészségügy elhanyagolása.

Ha a közegészségi törvényről mondhatjuk, hogy para-grafusai holt betűk, melyek nemcsak hogy nem állják ki a gyakorlati élet tűzpróbáját, de a legtöbbnek végrehajtása meg

sem kísérhető: úgy ez még inkább áll az állategészségügyet rendező törvényről.

A törvény szerint, egyes vagyonos községeket, melyekben az állattenyésztés nagy terjedelmű, a miniszter állatorvos tartására kötelezhet; nagyobb terjedelmű állattenyésztést űző több község pedig u. n. kör-állatorvos alkalmazására volna kötelezhető. Nálunk a törvényben jelzett község van akárhány; de azért körorvos egyetlen egy sincs s az összes állatorvosi személyzet a Zemplén vármegye területén működő állami kerületi állatorvoson kívül 2 vármegyei, 2 községi és 2 magán-állatorvosból áll.

Eme körülménynek tulajdonítható, hogy a járványok lehet mondani évenként megtizedelik az állatállományt. Ha a Bodroghözön egy sertés elhullott orbánczban, gazdája a törvény követelményével mitsem törődván, az esetet nem jelenti be a közigazgatási hatóságnak — minek is jelentené különben, mikor az úgy sem tesz, mert szakértő közegek hiányában nem is tehet semmit a ragály tovább terjesztése ellen; hanem belöki a dögöt a Bodroghba, s az ily módon megfertőztetett víz által a Bodroghköz összes sertésnyájain végig nyargal a ragályos betegség.

A sertés-orbánczon kívül a lépfene, a serczegő őszők-kór s a száj- és körömfájás úgyszólván rendes látogatója a gulyák és nyájaknak s már annyira megszokott, hogy nem tesznek ellene a gazdák semmit, annyival kevésbé, mert nincs kihez fordulniok tanácsért és útbaigazításért.

A nagyobb uradalmakban a lépfene és orbáncz elleni oltásokat már többnyire foganatosították; a kiscgazdákat ellenben még eddig nem lehetett a védekezésnek ezzel az egyetlen módjával megbarátkoztatni. Pedig módjukban van a védoltás előnyeit nap-nap mellett tapasztalni. A terebesi uradalomban például oltás előtt elhullott a sertéseknek 20—25°/_o-a, oltás után 13°/_o-a; a páczini uradalomban oltás előtt 30—50°/_o-a. oltás után 8°/_o-a; a harkányi uradalomban oltás előtt 9—15°/_o-a, oltás után 1°/_o-a; a gr. Bombelles karádi uradalmában oltás előtt 30—35°/_o-a, oltás után 0°/_o-a.

Közelébb a megye végre-valahára megmozdult, hogy lendítsen valamit az állategészség ügyén, elhatározván az ebadó-alap terhére két új megyei állatorvosi állás szervezését, az egyiket Király-Helmezz, a másikat Varannó székhelylyel.

A *bortermelésnek* vármegyénk közgazdasági életében mindig nagy szerepe volt. Nemcsak a Hegyalján, melynek szőlőit IV. Béla szőlőmesterei (vinitores regii) telepítették újra, hanem Hernád-Németitől fel egészen a Homonna és Varannó közt fekvő Barkóig, a szőlő részint legfőbb, részint tekintélyes jövedelem- és keresetforrását képezte évszázadokon át népünknek. A vármegye czímerében is benne van a szőlőfürt, jelképezve annak, mint legbecsesebb terményünknek, kiváló jelentőségét.

A Hegyalja 32 községének összes szőlőterülete 14 ezer hold. Vannak hegyaljai községek, például Tolcsva, Erdő-Bénye, Mád, Tállya, melyeknek oly kicsiny a határuk, hogy lakóik úgyszólván kizárólag a szőlőművelésre voltak eddig utalva. Míg ellenben a Bodrogköz, az Ujhelytől északra fekvő szomszéd községek, Gálszécs és Tüke-Terebes vidéke a mezőgazdaság egyéb ágait is sikerrel kultiválhatják. A Hegyalja, speciális szőlőfajokból: a furmint és balafántból szamorodni és aszúbort szűrt: a megye többi szőlőtermő részén ilyen világhírű borspecziálisokat soha sem produkáltak. Míg emitt tehát a szőlő elpusztulása jelentékeny közgazdasági kár: a Hegyaljára nézve olyan csapás, mely nemcsak a lakosok egyrészének teljes anyagi romlását idézi elő, hanem a melynek következményeit az egész ország megérzi, elvesztvén a »tokaji bor« név alatt szereplő leghiresebb kiviteli produktumát.

A ki nyáron és őszi a magyar államvasutak ujhelyszerencsi vonalszakaszán utazik, megdöbbenve szemléli a kopár hegyeket, melyek néhány évvel ezelőtt még élettől duzzadó szőlőtőkékkel borítva a legkellemesebb látványt nyújtották. A tőkék, valamint a karók legnagyobb részét ma már hazahordták és feltűzelték; a szőlőhegyek alantabb fekvő részét kukoriczával, burgonyával, babbal ültették be; a magasabb helyek parlagon hevernek. Itt-ott gyümölcsfákat ültettek a kivesszett tőkék helyébe; de a kavicsos, száraz talajban a csemete nem erősödhet meg, elcsenevészik. Az emberi szorgalom hiába igyekszik enyhíteni és ellensúlyozni a csapás súlyát. A hegyaljai szőlők a haldoklás utolsó stádiumába jutottak. Egy-két helyen, például az ujhelyi, toronyai, sárospataki; tokaji, tarczali hegyeken itt-ott még az idén is volt termés, de az a bor, a mit a phylloxera és a peronospora által ellepített tőkéről szűrnek, nem érdemli meg többé a hegyaljai nevet.

Ugy, hogy ma már elmondhatjuk, mikép a hegyaljai bor nincs többé.

Évekkel ezelőtt kellett volna megtenni a külföldön, különösen Franciaországban sikereseknek bizonyult intézkedéseket a szőlő megmentésére. A hegyaljai nép azonban egyrészt a mentési munkálatokhoz szükségelt tőkével nem rendelkezett, másrészt konzervatív természeténél fogva idegenkedett a kísérletektől. Még ma is ismerünk szőlőbirtokosokat, a kik a szőlőművelés és a borkezelés tekintetében azt a rendszert — *lucus a non lucendo* — tartják legtökéletesebbnek, a mi őseiktől maradt rájuk hagyományképen. Ha lemegyünk a pinczejükbe, 20—30 éves boraikat ugyanabban az állapotban találjuk, a miben 20—30 évvel ezelőtt szüretkor voltak; a drága ital a seprűn van, mert — úgy tartják — elveszti a zamatát, ha attól megfosztanak.

De föltéve, hogy a nép konzervativizmusát megtörik, föltéve, hogy szövetkezetek által, — melyekkel tényleg tettek is, habár helytelen és teljesengyagorlatiatlan irányban kísérletet, — szőlősgazdáink kellő tőkékkel elláttatnak: még akkor sem lett volna sikere a védekezésnek a védelmi munkálatok vezetésére hivatott szakemberek eljárásában tapasztalt kapkodás és bizonytalanság miatt. Az egyik a szénkénegezés által való gyéritést, a másik az amerikai és direkt termő vesszők ültetését ajánlotta. Amazzal igen sokan tettek kísérletet a nélkül, hogy a czélt még csak meg is közelítették volna. Ez a *riparia portalissal*, — de nem a *riparia sauvage-al* — egy-két helyen, különösen a tállyai szőlőkben s ezek közt leginkább a dr. Szabó Gyuláéban bevált; míg Sárospatakon, Tolcsván, Liskán a ráfordított költségek csak szegényebbé tették a vagyoniilag különben is súlyos veszteségeket szenvedett gazdákat.

A védintézkedéseknek ma már alig van értelmük. Mi szükség van ezekre ott, a hol már nincs mit védelmezni? Hanem igenis elő kell készülni az elpusztult szőlőterületek rekonstruálására.

E tekintetben úgy a kormány, mint a közönség az *actiót* immár megindította és pedig kettős irányban.

A kormány kísérleti telepeket rendezett be, melyeken saját közegeinek felügyelete alatt a különböző talajnemeknek megfelelő szőlőfajokat próbálják ki. Legújában pedig

Szabolcs megyében, a pazonyi határban, Nyiregyháza mellett 377 katasztrális hold terjedelmű immunis homokterületet vásárolt meg s ajánlott fel megvételre szőlővel való beültetés céljából a hegyaljai szőlősgazdáknak. Ugyanott maga a kormány egy hat holdnyi állami mintatelepet és szőlőiskolát rendez be, melynek vezetője a szőlőbirtokosokat támogatni fogja s tanácssal és utbaigazítással látja el.

Egyesek különben már néhány évvel ezelőtt tettek kísérletet homokterületek betelepítésével, például Bodrog-Szerdahelyen, Sárospatakon, s az eredmény általában kielégítette őket.

Ily módon remélhetjük, hogy a kísérleti telepeken kipróbált különböző csemege- és bor-fajokkal s a szőlőhegyekről az immunis homokba levitt furminttal majdan ismét beültethetjük azt az óriási területet, mely ez idő szerint a pusztulás képét tárja elénk. Mert nem arra kell törekednünk, hogy a szőlő ki ne vesszen vármegyénk területéről, hanem hogy *olyan* szőlőnk legyen, mint eddig volt. A homoki furmintból »vinum nobilissimum atque praestantissimum« — így nevezte a XVI. században élt Forgách Ferencz a hegyaljai bort — soha nem lesz. Schwartner írja, hogy a múlt század végén az oroszok ezer meg ezer szőlővesszőt vittek ki a Hegyaljáról Astrachánba; de az astracháni csiger, színére, tüzére és tartósságára nézve ép oly kevéssé versenyezhetett a tokaji borral, mint a jénai karczos a rajnaival. A furmintnak ott van a helye az Ujhelytől Tokajig terjedő hegláncz keleti oldalán s a homokban csak mint vendég tengődhet.

De addig is, míg visszafoglalhatná ősi lakhelyét, a gazdák jó hasznát vehetik. Remek pinczéik nem fognak legalább üresen állni, s a homokban termett könnyebb asztali borral vesztességüket némileg kárpótolhatják.

Erdőgazdaság és bányászat. Az erdőterület nálunk jóval kisebb ugyan, mint a szomszéd Ung- és Bereg megyékben; de azért mi is bővében vagyunk a hegyi erdőknek. Az alluvialis vagy folyammenti erdő azonban csak 4⁰/₀-al szerepel.

A különböző fajok közül a bükkre, gyertyánra és más lombfákra 74·7⁰/₀, a tölgyre 24·4⁰/₀, a fenyőre 0·9⁰/₀ esik. A tölgy a keleti Kárpátokban általában erősen fogy, úgy hogy dongafát vagy műfát iunen nagyobb mennyiségben alig lehetne többé beszerezni. A bodrogközi alluvialis erdők-

ben ellenben ez a fanem van túlnyomólag képviselve; csak-hogy a rossz kezelés, a természetes uton való felújításnak a folytonos legeltetés által való meggátlása s a kellő felügyelet hiánya miatt a bedroétközi tölgy-szálerdők is kivesző félben vannak. A leleszi prépostság Vilhány nevű erdejében például egy-egy holdon ma alig van több 20—25 vén fánál. A csertölgy pedig már jóformán el is pusztult. Ez idő szerint már csakis a Király-Helmecz határában fekvő Erős nevű erdőrészben fordul elő s a talaj lazasága miatt ott sem valami szép növésű.

A hegyi erdők közül az ujhelyi és sárospataki még eléggé okszerűen kezeltetnek. A felvidéken is találunk egyes erdőségeket, például a szinnai uradalomét a Cziróka mentén, melyek meglehetősen kiméletben részesülnek. De már a határszélen, például a vidrányi Magurán, a jegenyefenyő-erdőket oly okatlanul használták ki, hogy felújításuk többé alig lehetséges, pedig ezen a vidéken csakis ezt a fanemet lehet értékesíteni.

Általában a megye északi részét elfoglaló hutiámos fel-föld és hegyes vidék — a mint egy jelesszakemberünk megjegyezte — sok helyen egy be nem fejezett irtáshoz hasonlít, a hol a belsejükben szétzilált, szélükön kiharapdált és apróbb részletekre oszló erdők gyakran észrevétlenül mennek át a bokros legelőkbe.

Hogy erdeink jövedelmezősége igen csekély, a legcsekélyebb a Tisza jobbparti megyék erdei közt, t. i. 24 krajczár holdankint, ezt természetesen első sorban a rossz kezelésnek kell tulajdonitanunk. De gondosabb kezelés mellett is nehéz volna a fát nálunk értékesíteni, miután rengeteg erdőségeink nagyobb része a közlekedési vonalaktól távol esik, népesebb községek sincsenek a közelökben s a mi a legfőbb, nélkülözik a legtöbb fát fogyasztó bánya- és ipartelepeket. A megye eszakkéleti részén végig vonuló Vihorlát-hegycsoport például ösbükkössel van boritva, de a hatalmas erdő részint a közlekedés részint a bánya- és ipartelepek hiánya miatt jóformán parlagon hever.

Addig, míg az erdők kihasználását gátló amaz akadályok el nem háríttatnak, nem számíthatunk erdeink hozadékának emelkedésére. Különösen a bányászat éi dekében, — mely-

nek fejlődésére nézve a szükséges előfeltételek nem hiányzanak, — tenni kellene már valamit.

A bányaipar, mint számottevő közgazdasági tényező, ma még nálunk nem szerepel. Pedig hegységeinkben kőszén és vas bőven fordul elő. A varannói járásban Bánszékán és Zamutón gazdag kőszén- és vastelepekre akadtak: ez utóbbi helyen meg is kezdték a bányaművelést, de csakhamar abbahagyták; az ujhelyi járásban a nagytoronyai s a gálszécsi-ben a szécskereszturi hegyekben szintén vannak széntelepek, sőt a Varannótól északnyugatra fekvő Aranyos-Patakon, — miként a község neve is mutatja — valamint Ruda-Bányácskán, hajdanában — Szirmay szerint már a XIV. században — aranyat is termeltek; Komaróczon és Mernyiken pedig még a 70-es években higany-bányák voltak.

Jelenleg nyers vasat nálunk egyáltalán nem produkálnak. A szinnai uradalom vaskohóiban és vasöntőiben Cziróka-Bélán régen megszüntették a munkát. Kőszénre adományozott bányatelek pedig egyetlen egy van, az Ocskay Kláráé Bánszékán: de a közlekedés hiánya miatt ezt sem használják. A szénkutatás tekintetében tapasztalható indolentiát csak az az egy körülmény menti némileg, hogy az országbirói értekezlet határozata szerint a kőszén a földbirtok tartozéka, ennél fogva a kutatás meg van nehezítve.

A művelés alatt álló bányák száma nagyon csekély.

Építésre és faragványoknak használható trachytot termelnek Szerencsen, Tokajban, Erdő-Bényén, Ujhelyben a Zsólyomkán, Bodrog-Kereszturban, Velejtén, Udván, Nagy-Mihályon a Hradek-hegyen, Józsefvölgyön és Borrón; kitűnő járdaköveket Ujhelyben, Sárospatakon, Tokajban és Szentesen.

A sárospataki kovamalomkö-gyár a páratlanul kitűnő, európai hírvé kovakövet a pataki hegyekből szerzi be. A Botkó nevű dombon Láczaai Szabó Károly ügyvéd nyitotta meg 1855-ben a kovakőbányát, 1869-ben egy társulat vette tőle át; de mivel az alkalmas nyers anyag mind gyérebbé vált, a társulat 1875-ben a botkói bánya művelését abbahagyta s jelenleg a Királyhegyből, — melynek derekán a sárospataki főiskola híres, kitűnő bort termelt szőlője fekszik, — látja el a gyárat kövekkel. Sajnos, hogy ezt a bányát is a kimerülés veszélye fenyegeti, jóllehet a társulat a költséget nem kiméli, hogy a termelést folytathassa, sőt fokozza

Ugyancsak Sárospatakon a Megyer nevű hegyben már a XVII. században, sőt a hagyomány szerint már a csehek által megnyitott egy trachyt-malomkőbánya, melynek termékei durvább őrlésre alkalmasak.

A felvidéken, Haburán, Szinnán, Mező-Laborezon, Borrón kőszőrűkő-bányák állnak művelés alatt.

A mésző nagyobb mennyiségben fordul elő Barkón, Sztárán, és különösen Ladmaczon, ez utóbbi két község hegyeiben márvánnyal vegyítve. De mészégetéssel jelentékenyebb mértékben csakis a ladmacziak foglalkoznak, kik jóformán az egész vármegye mész szükségletét fedezik.

Üvegjutáknak való kovát Három-Hután termelnek. A Cse-repes agyagot ásnak s fel is dolgoznak Ujhelyben, Patakon, Megyasszón, Ujvilágon, Mező-Laborezon és Homonnán s finomabb kályha-agyagot Pazdicson, Gálszécsen és Nagy-Mihályon.

IV. MŰIPAR.

Vármegyénkben az éghajlati és talajviszonyok s az anyagi jólét hiánya régidő óta mint iparfejlesztő tényezők szerepelnek. Ha a bodrogközi, harangodi, általában a természet által jó földdel megáldott ember kihuzhatja is a telet trágyahordással és favágással, sőt némelyik jóformán heveréssel, a felvidéki tótnak és ruthénnek hosszabb a tele, rosszabb és kevesebb a földje, sőt a nagyobb résznek földje sincs, ennél fogva az év minden szakában dolgoznia kell, hogy éhen ne haljon; a házi iparral segít magán úgy a hogy.

Hajdanában a köznép asszonyai az uraság házában sajátították el a szövés mesterségét. Ma is ismerünk még tisztos matrónákat, a kiknek otthon készült a fehérnemű-kelengyék. A hosszú őszi és téli estéken a család nőtagjai a cselédekkel és zselléraszonyokkal összeültek s szorgalmasan szőtték-fonták azt a vásznat, melyet a rozsnyói fehérítők — mert többnyire hozzájuk vitték fehéríteni — nem győztek eléggé dicsérni. Ki is szolgált az a vászon három nemzedéket becsületesen, sőt egy kis maradék még a szépuncáknak is jutott belőle.

A szokások, az erkölcsök, az izlés persze ma már megváltoztak. Jelenleg a zongora larmája pótolja a rokka pergését, s a mechanikai orsóval készített és az appretura által tetszetős külsejűvé változtatott olcsó vászon felel meg a közönség izlésének. Csak a paraszt maradt hű a rokkához és guzsaj-

hoz. Nincs olyan falu vármegyénkben, a hol a parasztnők ne szőnének, fonnának s a hol saját kezök munkájával el ne látnák magukat fehérneművel. Csakhogy míg a magyarultá vidékeken a szövést inkább csak időtöltésül és a házi szükséglet ellátása végett üzik: a felvidéki parasztnők saját szükségletükön felül még a piacra is dolgoznak. A vásárokon az otthon készült, napon fehérített hazai vászon sikeresen versenyez a vegyileg fehérített osztrák gyártmánynyal.

Még egy más különbség is észlelhető az alvidéki és a felföldi parasztnői házi ipari tevékenysége között. Amaz azonkívül, hogy asszonyait a rokkához ülteti, legfőlebb munkaeszközei egy részét állítja maga elő s a házának rendben tartásához szükséges könnyebb ácsmunkát végzi el: emez ellenben a fehérneműn kívül butorokat, mindenféle szerszámokat gazdasági eszközöket, halinát és egyéb posztót, szekeret, kosarakat készít eladásra.

Szinnán például a »gubanykó« — a mint a gubát nevezik, — vagy ugyancsak a szinnai járásban Sztarina, Zuella vidékén a halina otthon készül. Az 1881-iki szobráncezi kiállításon egy czirókabélai ember hajlított fából készített butorai méltó feltűnést keltettek. A tőketerebesi, nagyruszkai, kazsui és hardicsai parasztnők igen szép és tartós asztalneműt sző. Sztropkó vidékéről gazdasági eszközök, kosarak; Szécs-Keresztur vidékéről lópokróczok kerülnek nagyobb mennyiségben a piacra. Az abarai, deregnyői, rátkai parasztnők bodnárak készítményei — addig, míg a hegyaljai szőlő el nem pusztult — különösen bő termés idején versenyeztek a gyárilag készült hordókkal, melyek formásabbak voltak ugyan, de nem sokkal jobbak.

Az alvidéken csak néhány bodrogközi magyar község és Kesznyéten lakói kereskednek saját készítményű házi ipari czikkeikkel. A két Czigánd, Kis-Géres, Vajdácska szatyorral, szakajtóval, gyékénynyel, méhkassal, lábtörlővel ellátják jóformán az egész vármegyét; Karád és Kis-Czigánd pedig lópokróczot készít nagyobb mennyiségben.

A hol, mint Zemplén megyében, évenként százezreket érő házi ipari czikk készül eladásra; a hol vannak községek, különösen Szinna vidékén, melyek a háztartási eszközöktől a legutolsó ruhadarabig mindennel képesek ellátni magukat a nélkül, hogy a nyers anyag beszerzésén kívül egyébre egy

krajczárt is költenének: ott bizonyára meg van vetve a házi ipar alapja. Nálunk tehát ezen a téren nem annyira teremteni kell, mint inkább fejleszteni azt, a mi megvan s a minnek teljes kifejlődésére a szükséges előfeltételek nem hiányzanak.

Eddigélé azonban a házi ipar érdekében az állam jóformán egyebet nem tett, mint hogy a homonnai műfaragószakiskola fenntartásának költségeihez hozzájárul s az ujhelyi fogházban a rabokat a kosárfonásra taníttatja, megjegyvezvén, hogy a rabok által készített izléses fonott-árúk igen kapósak; a társadalom sem mutathat fel egy-két félig-meddig sikertült kísérletnél egyebet.

A magyar-gácsországi vasut igazgatósága járt elő jó példával, midőn a 70-es évek elején a vasut mentében fűzfákat ültetett s a 80-as évek elején Zagorzban és Mező-Laborczon a bécsi technologiai iparmuzeumban és a jaroslai fonóiskolában kiképzett tanítók vezetése alatt kosárfonó iskolát állított fel abból a célból, hogy a lupkov-legenyemihalyi vonalon alkalmazott csekély fizetésű pályaőreinek alkalmat nyújtson a kosárfonás megtanulása által egy kis mellékeresetre.

A házi ipart terjesztő megyei egyesület, erőforrásainak elégtelensége miatt kitűzött céljának megfelelő, mélyebbre ható tevékenységet nem fejthet ki. Eddigi működésének számbavehető eredménye az Ujhelyben 1880-ban alapított női házi ipar-tanintézet és kosárfonoda.

Az állam s a kassai kereskedelmi- és iparkamara által másfél évtized óta fenntartott homonnai műfaragószakiskola szervezete elhibázott. A műfaragó tanfolyamot ujabban három évről négy évre emelték, hogy a tanulók az asztalosságot is megtanulják s hogy ennél fogva ne csak a faragványt, de magát a butordarabot is képesek legyenek előállítani. Midőn 1881-ben a Kárpát-egylet beszédelji fiókja Szobránczon kiállítás rendezett Zemplén, Ung és Bereg vármegyék házi ipari termékeiből, alkalmunk volt meggyőződni a felől, hogy az említett szakiskola kitünő műfaragókat nevel; de ezek, épen mert szakmájukban a legnagyobb tökélyre viszik, a tanfolyam bevégezése után kimennek Bécsbe, hogy ott megkapják, a mit ide haza — sajnos — hiába keresnek: a képességüknek megfelelő alkalmazást. A bécsi asztalosok és esztergályosok kapva kapnak a derék homonnai magyar műfaragókon, kiknek gyönyörű készítményeit, már mint bécsi árúkat Magyarországon

fizetik legjobban. Mert a magyar ember előtt, köztudomás szerint, az az iparczikk a legbecsesebb, a mi külföldön s különösen a mi Bécsben készült. Már a század elején panasz-kodik Schwartner a felett, hogy alig van olyan úri ember, a ki kalapját vagy czipőjét Bécsből ne hozatná s ugyancsak Schwartner a Magyarországra évenként behozott asztalos-árúk értékét 100 ezer forintra becsüli. Egy század alatt a közgazdasági viszonyok gyökeresen megváltoztak ugyan, de azért a közönség előszeretete a külföldi árúk iránt ma sem szűnt meg.

Ha valahol, úgy nálunk különösen tapasztalható, hogy magának a társadalomnak nincsen elegendő ereje és képessége a házi ipar fejlesztésére. Tervszerű, egyöntetű actiora van itt szükség s ezt mástól, mint az államtól csakugyan nem várhatjuk.

A tanműhelyek igen jeles iparosokat képezhetnek; de arra egyáltalán nem való, hogy a házi ipari foglalkozást a különböző vidékeken meghonosítsák. A természet minden vidék számára kijelöli a házi iparnak azt az ágát, mely ott a leg-sikeresebben kultiválható. Ha az állam gondoskodik róla, hogy a népiskolák növendékei kézügyességi oktatásban részesüljenek: minden iskolás fiu megtanulhat egy-egy olyan mesterséget, melynek mint felnőtt a helyi viszonyokhoz képest legtöbb hasznát veheti.

A népiskolai oktatás ilyenén reformja természetesen leg-sürgősebb ott, a hol a természet által nyújtott előnyöket eddigelé egyáltalán nem használták ki s a hol a köznépnek a változott viszonyok közt újabb keresetforrásra van szüksége, hogy megélhessen.

Ha a szinnai nép, melyet a nyomoruság már régen hozzá-szoktatott az ipari foglalkozáshoz, várhat is: a szőlőtől meg-fosztott Hegyaljára nézve halogatásnak nincs helye. Az eperjes-tokaji hegyláncz hegységeiben, Magyar-Izsépen, Kolbásán, Csörgön, Tolcsván, Erdő-Bényén kitünő kaolin-föld található, melyet agyagipari célokra fel lehetne használni. Tállyán, Liskán, Erdő-Bényén a fekete és veres obsidián, Tolcsván az achat, Tokajban a jaspis fordul elő nagyobb mennyiségben s így ezekben a községekben a csiszoló ipar meghonosítására adta meg a természet a lehetőséget. Addig is tehát, míg Ujhelyben vagy egyebütt porcellán-gyárat állitanának fel, a mi tervbe van véve: az említett községek népiskolaiban az

agyag-ipar titkaiba be kellene avatni a növendékeket. A külföldi tapasztalatok szerint az iparfejlődés természetes menete különben is az, hogy a házi ipar veti meg a gyáripar alapját és nem megfordítva; ez utóbbi amannak a segítségével és hozzájárulásával nő nagyra s izmosodik meg.

A hegyaljai városok közt a gazdag és nagy határral megáldott Sárospatak érzi legkevésbé a természeti csapás súlyát. De azért téli mellékfoglalkozásra itt is, mint mindenütt, szüksége van a köznépnak. Windisch-Grätz herczeg uradalmában a kosárfűz s annak különösen egyik fajtája, a salix rubra, évenként 30 holdnyi területen kitünően prosperál. Igaz, hogy a pataki köznép egy része a vesszőhántással el van foglalva s így télen át keresethez jut; de a helyett, hogy a meghántott vesszőt meg is fonná, kiviszik Német- és Angolországba. Mennyivel előnyösebb lenne ugy az uradalomra, mint a népre nézve, ha ez utóbbi a kosárfonás mesterségéhez értene s az uradalom által évenként produkált körülbelül 400 métermázsányi vesszőt maga dolgozná fel!

A házi ipar fejlődésének az állami beavatkozáson kívül még egy föltétele hiányzik nálunk. Nincsenek élelmes, ügyes vállalkozók, kik a pór nép ipari termelvényeit értékesítenék. Ha a cigándi, géresi asszony nem maga lenne kénytelen házalni az otthon készített gyékénynyel s ha állandó és biztos vevőkre számíthatna: ma már a bodrogközi gyékény- és kákafonás a megye közgazdasági életében bizonyára számottevő tényezőként szerepelne. A homonnai műfaragók sem vándorolnának ki, ha idehaza biztos és jó piacuk volna.

A kisipar helyzete vármegyénkben szintén igen kedvezőtlen.

Az iparos-osztály csak számbelileg erős; de sem mint közgazdasági, sem mint társadalmi factor nem foglalja el azt a helyet, a mi megilletné s a mit ha betöltene vagy betöltött volna valaha, vármegyénknek bizonyára egészen más képe lenne. Egyetlen egy valamire való városunk sincs, még a megye székhelyét sem véve ki; mert nincsenek nyugateurópai értelemben vett iparosaink és kereskedőink. Ujhelyben, Nagymihályon, Tokajban, Homonnán, Sárospatakon, Varannón, Szerencsen a kisiparnak minden ága képviselve van; mindenütt akad egy-két mesterember, a ki a többi közül műveltsége, vállalkozási szelleme, életrevalósága, ügyessége által kiválik;

de egészben véve az iparos osztály, mint olyan, úgy szellemi, mint anyagi tekintetben alacsony színvonalon áll.

Az ipartörvény hiányain, sok tekintetben helytelen kereskedelmi- és vámpolitikánkon kívül bizonyára magában az iparososztályban is keresnünk kell a hátramaradottság okait.

Az 1884: XVII. törvényzikk bármily tökéletlen is, számos üdvös intézkedést tartalmaz. Ki tehet róla, hogy az iparosok a törvény által nyújtott előnyöket nem veszik igénybe s hogy a törvényhozás intentioi szerint nem teszik meg, a mit saját jól felfogott érdekükben nem volna szabad elmulasztaniok.

Milyen súlyos mulasztás terheli iparosainkat például az ipartestületek megalakitása tekintetében. Vármegyénk területén mindössze három ipartestület működik: a sárospataki, a szerencsi és az ujhelyi. Ez utóbbi is csak 1891 végén alakult meg. Nagy-Mihály, Homonna, Tokaj, Varannó iparosai ellenben, mely városokban pedig a képesítéshez kötött mesterséggel foglalkozó önálló iparosok száma a százat meghaladja, nem érzik szükségét a testület megalakitásának; nem képesek vagy nem akarják belátni az előnyeit annak, hogy az elsőfokú iparhatóság teendőit maguk végezhetnék el, hogy a köztük, valamint segédek és tanonczaik közt a surlódásokat maguk egyenlíthetnék ki, hogy közös érdekeiket a hatósággal és a közönséggel szemben vállalva, közös fellépéssel vihetnék előbbre.

S a hol az ipartestület megalakult is: rendeltetését csak félig-meddig tölti be. Nálunk is, mint a legtöbb megyében, az iparos boldogulásának legfőbb akadály a egyrészt az, hogy drágán, mert nem első forrásból szerzi be a nyers anyagot, másrészt, hogy nem rendelkezvén elegendő tőkével, készletre nem dolgozhat. Ily körülmények közt a versenyt természetesen nem állja ki a gyárossal vagy a budapesti, kassai, miskolczi kisiparossal, annyival kevésbé, mert képzettsége és tapasztalatai is hiányosak, mert munkaeszközei tökéletlenek s mert egynémelyik, különösen az újabb időben, nem él kizárólag mesterségének, hanem fölcsap gazdának s a földet túrja a helyett, hogy műhelyét gondozná.

A törvény a kisipar versenyképességének biztosításáról gondoskodik, midőn szövetkezetek alapítására provokálja az ipartestületeket. A mi iparosaink azonban még eddig sem közös árúcsarnok berendezésére, sem a nyers anyag közös

beszerzésére, sem közös termelésre nem szövetkeztek. Hanem e helyett egymás kisebbitésével, megkárosításával áldatlan versenyre kelnek egymással s nap-nap mellett tapasztalni kénytelenek a közmondás igazságát, hogy: *inter duos litigantes tertius gaudet*. Mialatt az ujhelyi czipész egymást tönkreteszi: a gyárilag előállított osztrák czipő elárusítója meggazdagszik.

Hogy magában a törvényben is vannak hibák, melyek a kisipar fejlődését hátráltatják, az kétségtelen.

A kontárok, kiket pedig a törvény látszólag ki akart irtani az által, hogy képesítéshez kötött mesterségeket állapít meg, ma is sok kellemetlenséget és kárt okoznak a szakértő iparosnak, a minék oka egyrésről az, hogy a hatóságok az iparigazolványokat nem elég körültekintéssel és szigorral osztogatják, másrésről, hogy a törvény megengedi a képesítéshez kötött mesterség üzését bárkinék, a ki szakértő üzletvezetőt alkalmaz az üzletben. Ismerek a megyében számos ugynevezett iparost, a ki qualificatióhoz kötött mesterséget folytat a nélkül, hogy azt a mesterséget valaha tanulta volna; ismerek olyant is, a ki maga nem lévén kvalifikálva, üzletvezetőt tart, de csak névleg s ismerek végre olyanokat, kik üzletvezetők alkalmazásával két, sőt három egymástól teljesen különböző iparüzletet tartanak fenn.

Ez képtelen állapot. A törvényhozás vagy korlátozza az ipart vagy — miként az 1872: VIII. törvényczikk — teljesen szakaddá teszi. Ha a közgazdasági viszonyok olyanok, hogy czélszerűnek látja az ipar korlátozását: akkor gondoskodjék egyszersmind intentioninak megfelelő rendszabályokról s azoknak szigorú végrehajtásáról.

Az iparos-oktatásnak a törvény által megállapított rendszere ellen is sok a panasz.

Iparosaink műveltségi színvonalát a törvényben kontemplált ugynevezett tanoncz-iskolák jelentékenyen nem fogják emelni, nemcsak azért, mert tanoncz-iskolák állítására csak azok a községek kötelezvék, melyekben a tanonczok száma az ötvenet meghaladja; hanem azért sem, mert ahoz, hogy valaki segéd legyen, iskolai bizonyítványra nincs föltétlenül szüksége.

Ez idő szerint nyolcz községben van nálunk a tanoncz-iskola szervezve, u. m.: Ujhelyben. Sárospatakon, Nagy-Mihályban, Varannón, Homonnán, Tokajban, Szerencsen és

Gálszécsen. Néhány községben, például Mádon, Sztropkón, ötvennél több ugyan a tanoncok száma; de iskolájuk nincsen.

Hogy a tanítás eredménye általában csekély, ez a jelen viszonyok közt egészen természetes. A tanulók előképzettsége ugyanis nagyon hiányos; némely helyen, mint Gálszécsen, Homonnán, mivel a tanítás nyelve magyar, a nyelvvel is küzödniök kell: figyelmök lankadt, miután a nappali munka által elcsigázva, összetörödve az esti órákat fordítják a tanulásra; sokat mulasztanak különösen ott, a hol — mint Sáros-patakon — körülbelöl egyharmad részök ács és kőmíves s így az év legnagyobb részében a város határán kívül dolgoznak.

Ezek a helyi tapasztalatok is mutatják a tanonc-iskola gyökeres reformjának szükségét. Addig, míg különösen az iparosok oktatása s általában a népnevelés intenzivebbé, tehát sikeresebbé nem válik: a kisipar fejlődésében jelentékenyebb lendületet hiába várunk.

Mint hogy pedig a műipar egyes ágai közt tudvalevőleg olyan szerves összefüggés van, hogy az egyiknek emelkedése vagy hanyatlása maga után vonja a másikat is: Zemplén megyében épen azért nem vergődhetett nagyobb jelentőségre máig sem a gyáripar, mivel az industria elhanyagolt másik két ágára nem támaszkodhatott.

Nevezetesebb gyáraink nincsenek, kivéve a magyar czukoripar-részvénytársaság által alapított s 6000 katasztrális holdon termelendő, körülbelöl egy millió métermázsa czukorrépa feldolgozására képes szerencsi hatalmas czukorgyárat, mely az ugyanazon időtájban felállított hatvani, bothfalvi és mezőhegyesi gyárakkal együtt érezhető befolyást gyakorol a czukorbehozatal csökkenésére, a mely tehát a belföldi piac czukor-szükségletének fedezéséhez nagy mértékben hozzájárul. Ezen kívül mezőgazdasági szempontból is nagyfontosságú, a mennyiben a talaj kimerülésére vezető, egyoldalú szemtermelési rendszer ellensúlyozására van hivatva. Sajnos azonban, hogy a gyár a termelőkkel szemben mindjárt kezdetben a répa átvételénél nem járt el kellő előzékenységgel; a termény értékét például nem a polarisatio, hanem a gazda határozott hátrányára a czukortartalom alapján állapította meg; a répaszelet visszaszállítására kellő gondot nem fordított; a mázsálás tekintetében a termelőkkel gyakran differentiába keveredett, stb.

Ennélfogva a kisebb gazdák nagy részének egyszeri kísérlet után már is elment a kedve a cukorrépa termesztésétől.

Kevéssel azután, hogy a szerencsi cukorgyár működését megkezdte, a gyár által előidézett élénkebb forgalom szükségessé tette Szerencsen egy, a modern kívánalmaknak megfelelő szálloda berendezését, s e célból alakult meg 1890-ben 45.000 frt. alaptőkével a szerencsi szálloda-részvénytársaság. Ezenkívül még két iparos-részvénytársaság van a megyében névszerint az 1869-ben 53.250 frt. alaptőkével megalakult sárospataki kovamalomkőgyár-egylet, melynek azonban csak a telepe van megyénk területén, de a székhelye Budapesten, s az 1876-ban alakult szegi gőzmalom-részvénytársaság. Mindkettőnek gyártelepéről alább lesz szó tüzetesebben.

A megye területén működő gyárak exportra nem igen dolgoznak.

Ujhelyben a magyar államvasutak főműhelye egy 40 lóerejű gőzmotorral, két hengerkazánnal felszerelve, 100 mozdony és 3.500 vasuti kocsijókarbantartásáról gondoskodik.

Ugyancsak Ujhelyben Windisch-Grätz Lajos herceg téglagyára évenként körülbelül fél millió téglát termel.

Megemlíthetem itt a sárospataki közbirtokosság téglagyárát is, nem azért, mintha a nagyobb gyárak közé tartoznék, mert csak Sárospatokat és a szomszéd községeket látja el építőanyaggal, hanem azért, hogy ekkép alkalmat nyerjek amaz érdekes jogi specialitásra felhívni a közfigyelmet, a mely szerint Patakon — a tagosítási, arány- és urbérszabályozási pörben 1868-ban hozott jogérvényes birói ítélet értelmében — a téglá- és cserépegetés épen úgy, mint a sertés- hús-, szalonna-, élesztő- és sóárulás, az építkezéshez és fazékkészítéshez szükséges kő- és földanyagok ásása, stb., még ma is kizárólag a közbirtokosságot illeti meg s mindaddig meg fogja illetni, míg az úrbéri váltságra fölvetett közös adósságot le nem törleszti.

A sárospataki kovamalomkő-gyár produktumai kitünő hírnévnek örvendenek. A gyár által előállított u. n. francia malomkövek főleg sima és vegyes őrlésre használtatnak, sőt páratlan élességök folytán az említett őrlésnemekben semmiféle malomkő sem versenyezhet velök, még a leghiresebb francia Laferté-i sem, melyek pedig körülbelül olcsóbbak. Minthogy azonban a gyár sárospataki királyhegyi bányájában

a nyers anyag (hydroquarczit, teljesen quarczosodott trachyt) mind szórványosabban fordul elő: a termelés az utóbbi években fokozatosan csökkent. Míg azelőtt évenként 4—500 darab malomkő állítottatott elő, ma a termelés évi eredménye 2—300 darab. A malomköveknek mintegy 80°/o-a az országban maradt csak 20°/o-a megy ki az osztrák tartományokba, Orosz-, Német-, Olaszországba, Svájcba, Szerbiába és Romániába.

A sárospataki felső malomkőbánya-egylet, melynek trachyt-bányája a Megyer nevű hegyben van, az ötvenes, hatvanas években virágzó üzlettel bírt, malomköveit az akkori bérlő tutajokon messze vidékre szállította; de mivel ma már a műmalmok francia malomkövet és még inkább aczélhengert alkalmaznak, a csakis durvább őrlésre, tehát vízi- vagy száraz parasztmalmok által használható trachyt-malomkövek kelete igen megcsökkent, daczára annak, hogy a bányatulajdonosok az utóbbi időben mindent elkövetnek a bánya produktumainak értékesíthetése czéljából; a többi közt Budafokon a dunai malomtulajdonosok által könnyen hozzáférhető raktárat állítottak fel s a kövek kikészítése tekintetében is gyökeres reformokat léptettek életbe.

A malomipar legkiválóbb képviselője nálunk a szegi gőzmalom-részvénytársaság gőzmalma. A társaság alaptőkéje 500 darab előmutatóra szóló 200 forintos részvény 100.000 frt. névértékben s körülbelől 90.000 frtra rugó különféle tartalék-alap. A malom technikai berendezése egy 30 lóerejű Wolf-féle két hengeres, alacsony nyomású gőzgépből, két különkülön működő kazánal, 6 pár malomkőből, 9 különféle daráló és lisztőrlő hengerszékéből, malomvendégek részére két síma-őrlőből, stb. áll. A műmalom 1890-ben 50.400 métermázsa életneműt őrölt s ez alapon számítva őrlőképessége évi 56.000 métermázására tehető. Ezen kívül a paraszt-malom vendégek részére évenként 3—6.000 métermázsa életneműt őröl. A készítmények legnagyobb részét a közeli vidéken, a Szepességen, valamint Sziléziában értékesítik, néha Angliába is adnak el egy-két koci finom lisztet. Mióta a német határvámok annyira fölemeltettek, az export-üzlet Németországba teljesen megszűnt. A malom jövedelmezőségét tekintve, a legutolsó 10 évi átlagot véve fel alapul, az elért jövedelem az alaptőke 10°/o-os kamatozásának felel meg.

A szegi malom mellett figyelmet érdemel gr. Sztáray

nagymihályi mőmalma s az első sárospataki gőzhengermalom is. Ez utóbbi fehér és sima őrlésre van berendezve, egy 25 lóerejű gőzgéppel, a fehér malom kettős daráló hengerrel, kettős őrlő karikás hengerszékkel, két pár francia kővel. A fehér malom őrlőképessége, 12 órát számítva egy napra, 8.000 métermázsa, a vendégmalomé 240 métermázsa élet és 3.000 métermázsa kőles. A fehér őrlés eredménye ma még aránytalanul csekély, mivel az üzlethez hiányzik a kellő forgó tőke. Ha sikerült volna, a mi néhány évvel ezelőtt megkísértetett, hogy egy részvénytársaság veszi át a malmot: ma bizonyára a jelentékenyebb ipartelepek közé számíthatnók azt.

A fogyasztási adóval terhelt szeszfőzdek termelésére csökkentőleg hat egyrésről a belföldi fogyasztásnak az adóemelés folytán bekövetkezett reductiója — ma félannyi, sőt még annál is kevesebb pálinkát adunk a napszámosnak, mint azelőtt, — másrésről a gácsországi szesz versenye. Hét ilyen szeszfőzdek van ez idő szerint, melyek közül termelési képességét és a termelés tényleges eredményét tekintve legkiválóbb a Widder Ignáczé Gatályon, a Weinberger Sámuelé Pazdicson, a gr. Hadik-Barkóczy Endréé Csákyón s a gr. Andrássy Aladáré Homonnán.

Homonna közelében, Kis-Kemenczén, egy tescheni butorgyáros telepe, fölszerelve egy 25 lóerejű gőzgéppel, évenként körülbelöl 1.000 köbméter butorléczet 15.000 frt. értékben s 3.000 köbméter bükkronkfát 4.200 frt. értékben állít elő. Igen megnehezíti a telep működését a rossz közlekedés, a drága fuvar.

Megemlíthető még a mezőlaborczi ásványolaj-finomító-gyár, melynek épületeit most emelik s melynek az lesz a rendeltetése, hogy a gácsországi finomított petroleumot az amerikaival szemben versenyképessé tegye; továbbá a tokaji cognac- és gyufa-gyár, végre a mezőlaborczi vasutállomástól 11 kilométernyire fekvő, újabban felállított varehoczai gyufasodrony-gyár, mely egy 16 lóerejű locomobillel s különböző gépekkel évenként 16.800 frt. értékű gyufasodrony termelésére képes s melynek jelentősége főképen abban áll, hogy csökkenti a csehországi behozatalt. Készítményeit a tokaji gyufagyár s általában a hazai és bécsi gyárak veszik. A Németországból jövő megrendeléseknek a magas vám miatt nem tehet a gyár eleget. A közlekedéssel ez is meg van akadva annyira, hogy ha a közigazgatási hatóság a köz-

lekedési mizériákon nem segít, a gyár fenntartása válik kétségessé.

Az újabb időben különösen abból a szempontból, hogy a phylloxera által sújtott hegyaljai nép munkát kapjon, a gazdasági egyesület kezdeményezése folytán, a kormány közreműködésével hatalmas actio indult meg gyárak alapítására.

Maga a kormány, hogy jó példával menjen elől, Ujhelyben dohánygyárat állított fel, mely már egy ideiglenes helyiségben meg is kezdte működését s mely a közel jövőben 1.200—1.500 munkásnak fog állandó keresetet adni.

A vármegye közönsége pedig, Baross, a volt kereskedelmi miniszter felhívására, megalakította azt az állandó közigazdasági bizottságot, mely a vármegye közigazdasági viszonyainak s első sorban gyáriparának fejlesztésére lesz hivatva.

A helyi viszonyok figyelembevételével úgy a bizottság, mint a miniszter a kendertermelés és az azzal kapcsolatos iparágak felkarolását s egy sör- és maláta-gyár felállítását határozta el.

A Bodrogköz és Taktaköz ármentesített területei a talaj kövérsége folytán valóban igen alkalmasoknak látszanak a kendertermelésre, a mit mutat az is, hogy a sárospataki gazdaközönség által néhány évvel ezelőtt alakított, de — sajnos — csakhamar feloszlott kendertermelő és kikészítő szövetkezet ez irányú kísérletei sikerültek, a mennyiben a szövetkezet tagjai által produkált árúk versenyképeseknek bizonyultak. A Szajóiban 1889 nyarán megtartott nemzetközi aratógépversenyt alkalmából a pataki kenderszövetkezet által készített s a manilla-fonál helyettesítésére szolgáló kenderfonalat három aratógépen próbálták ki s kitűnőnek találták, a mi annál figyelemreméltóbb, mivel még eddig hazai kenderből nem sikerült olyan fonalat állítani elő, mely a könnyebb fajsúlyú s erősebb rostú manillával mérkőzhetett volna. Ettől az időtől fogva a pataki kenderfonalat számos hazai gazdaságban alkalmazták annnyival is inkább, mivel ez legalább 40%-al olcsóbb a manillánál.

A sörgyárnak szintén szép jövője van vármegyénkben. Éghajlati és talajviszonyaink határozottan kedvezők úgy a sörárpa, mint a komló termesztéséhez. Ez utóbbit népünk is könnyen megtanulhatná, miután hasonlít a szőlőmíveléshez. Windisch-Grätz herczeg sárospataki uradalmában néhány év

óta a hat holdnyi komlóskertben kitünő komló terem. Jellemző azonban hazai viszonyainkra, hogy a hazai sörgyáraknak Windisch-Grätz komlója nem kell, hanem ebbeli szükségletüket Csehországból fedezik; minthogy pedig a herczeg komlóját Csehországban veszik meg, igen valószínű, hogy ugyanaz — csak hogy csehországi firmák alatt — jön ismét vissza a magyarországi piacra. Csak újabban tett kísérletet egy magyar sörgyár a pataki komlóval s hogy mennyire meg van elégedve a minőségével, mutatja az, hogy 50%-al drágábban fizeti, mint a csehországit.

A sörgyár és a kendertermelés jelentősége azonban más-más irányban mutatkozik. Amaz kevés, ez sok munkást igényel. Ennek első sorban a természeti csapás által keresetétől megfosztott köznép, a sörgyárnak ellenben a gazdaközönség venné hasznát. A sörárpa átlagos piaczi ára 9—10 frt. A mellett tehát, hogy a gazda a sörárpa termesztésével jövedelmét fokozhatná, a sör és maláta mellékterményeivel a takarmányhiányt pótolhatná s így állattenyésztésének adhatna lendületet.

Hogy a Hegyalja munkásosztályán segítsünk, a gyáripárt okvetetlenül decentralizálnunk kell. Ennélfogva, ha a sörgyárat, — melynek megalapítására mindjárt a kezdeményezésnél új helyi pénzintézetek s egyesek 100.000 forintot meghaladó összeget irtak alá, — szintén Újhely kapja is meg: a közgazdasági állandó bizottság későbbi alkotásainál bizonyára tekintettel lesz a többi hegyaljai község érdekeire is.

V. KERESKEDELEM.

A kereskedelem vármegyénkben kizárólag a mezőgazdaságra kénytelen támaszkodni s épen ezért nemcsak egyoldalú, hanem egyszersmind fejlődésében rendkívüli ingadozás észlelhető. Megélénkül vagy sínylődik a szerint, a mint itthon és a külföldön bő vagy szűk a termés, a szerint, a mint emelkedik vagy csökken az élet ára.

A nyerstermény pedig tudvalevőleg rendkívüli árhullámlásnak van alávetve különösen Magyarországon, a hol a szeszélyes időjárás az évi termés eredményében meglepő különbségeket idéz elő s a hol a kedvezőbb viszonyok közt termelő Amerika, Oroszország és Oláhországgal kell a termelőknek állandóan versenyezniök.

a mennyire a zemplénavármegyei s különösen a hatalmas sárosi és miskolczi műmalmoknak szükségük van.

A borkereskedés a szőlő elpusztulásával teljesen aláhanyatlott. Még néhány évvel ezelőtt a gácsországi borkupeczek egész raja lepte el különösen szüretkor a Hegyalját, hogy a mustot összevásárolja; de a kész bor is igen kapós volt, miután a hegyaljai nektárt a lengyelok és oroszok mindig igen kedvelték. Gácsországban ma sincs olyan előkelő ház; a hol a vendégszerető gazda szamorodnival vagy aszúval meg ne kínálná vendégét. A lengyel borkereskedők már a XVI. században tömegesen látogatták a Hegyalját s daczára a súlyos kiviteli vámoknak, tömérdek bort vásároltak ott össze és szállítottak el részint a Dunajecz, Poprád és Visztula folyamokon, részint tengelyen. A múlt században veszedelmes versenytársuk akadt a magyarországi görögök és örményekben, kik a fölséges italt meghamisítva, olcsóbban bocsátották árúba s ezt a csalárd üzérkedésüket még az 1741:XXIX. törvényczikk ellenére sem hagyták abba, a mely pedig a borral való kereskedést megtiltotta nekik. A tisztességes borkereskedőknek Boroszlóban volt a főraktáruk, honnan boraikat Európa minden részébe szétküldötték. Hogy mily becsben volt ebben az időben a hegyaljai bor, mutatja az, hogy mint általános ár- és értékmérő s csere-eszköz szerepelt, vagyis a pénzt helyettesítette; a külföldről behozott fűszereket, divatczikkeket sokan tokaji borral fizették.

Ma külföldi vevő ritkán fordul meg piacunkon. Innenonnan eseményszámba megy, ha egy-egy kaftános, csurkás borkupeczczel találkozunk. A ki teheti, megtartja a borát, hogy utódai lássák, minő kincstől fosztattak meg. A mi eladásra kerül, azt helybeli üzérek szedik össze, hogy a hegyaljai bor firmája alatt annál sikeresebben folytathassák a borhamisítást. Maguk a termelők a regále-bérlők tűrhetetlen zaklatásai miatt a kicsinyben való eladással kénytelenek voltak felhagyni.

Most már a Hegyalja is el van árasztva csinált, valamint dalmácziai és olasz borokkal. A vendéglőkben egyebet jóformán nem is lehet kapni. A Hegyalja korcsmai eddig is híresek voltak arról, hogy a legrosszabb bort mérték; de ma már ihatatlan kotyvalékot adnak vendégeiknek.

A rövid- és kézműárú-kereskedést az osztrák házalók teszik tönkre. A házaló kereskedésre vonatkozó 1852-iki nyílt

parancs s az ezt magyarázó és kiegészítő törvények és miniszteri rendeletek a mellett, hogy rászabadítják a házalókat a közönségre, szigoruan nem is hajtatnak végre. Közigazgatási hatóságaink elnézik, hogy a pátens világos rendelkezése ellenére, arannyal, ezüsttel, drágakövekkel, műtárgyakkal házalnak. Közönségünk kapva-kap a hitvány, izléstelen árukon, mert olcsók. Röstelve irom le, hogy az Ausztriából házalók által importált olcsó, izléstelen olajnyomatu képek nemcsak a köznép, hanem az uri emberek házában is ott dísztelenkednek a falon. A rövid- és kézműárúkat pedig nálunk is, mint ország-szerte, igen sokan vagy a 27 krajczáros bazárban vagy az utazóktól szerzik be.

A helyi kereskedelem nagyobbára szatócsok és faluhelyen korcsmárosok kezében van. A fogyasztó közönség ezektől csak kényszerüsből vásárol s ha csak teheti, Ujhelyben, Kassán vagy Miskolczon szerzi be szükségleteit. Ujhelyben — mint mondani szoktuk — »mindent kapni« és pedig a különböző árúkat különböző kereskedőnél, miután a megye székhelye elég nagy és elég élénk forgalmú város ahoz, hogy kereskedelme körében érvényesülhet a munkamegosztás elve. A járási székhelyeken s egy-két nagyobb községben azonban csak szórványosan található olyan kereskedő, a ki jó és olcsó áruival állandó vevőket tudna szerezni magának s a verseny abszolút hiánya miatt ez is ki van téve folytonosan a kísértés veszélyének, hogy vevőit rászedje. A falusi korcsmárosnak, a ki eczetet, gyertyát, stb. árúl, kenyerre, hogy egy iteze eczetből kettőt csináljon.

Vásáraink, mióta vasúthálózatunk kiépült, sokat vesztettek jelentőségükből s a zóna-díjszabás következtében, mely a központokkal való közlekedést oly nagy mértékben megkönnyítette, előreláthatólag még inkább csökkenni fog forgalmuk. Az iparosok, különösen a szomszéd vármegyékből valók, telve vannak panaszszal, hogy nem érdemes a kirakodó vásárokat látogatni; évről-évre kevesebben fordulnak meg ott.

Az állatvásárok azonban még mindig igen élénkek. Forgalmuk vetekszik a szomszéd vármegyékben levő községek vásáraival. Ujhely, Nagy-Mihály, Gálszécs, Keresztúr, Tokaj, Homonna, Varannó, Sztropkó állatvásárait a távolabbi vidékekről is tömegesen látogatják.

VI. HITEL.

A hatvanas évek végén s a hetvenes évek elején nálunk is, mint országszerte a »gründolás« szelleme szállta meg az embereket. A legkényelmesebbnek és a legelőnyösebbnek tartották magukra nézve tőkéknek takarékpénztári részvényekben való elhelyezését. Egymásután jöttek létre a pénzintézetek, melyeknek legnagyobb része ma is fennáll. A 73-diki válságot természetesen többé-kevésbé mindegyik megérezte, de kiálta, jeléül annak, hogy szervezetök nem volt rossz s hogy tisztességesen kormányoztattak. Később, jóval a válság után, bukott meg közülök kettő: a homonnai és a szerencsi.

A jelenleg fennálló hitelintézetek, tekintve forgalmukat, az 1892-ben közzétett adatok szerint, a következő sorrendben következnek egymásután:

Sátoraljaújhelyi takarékpénztár. Alapítási éve 1866. Tényleg befizetett alaptőke 60.000. Forgalom 15,307.222. Betét 1,250.763. Váltótárca 1,185.681. Jelzálog-kölcsön 90.614. Folyó számla 73.504. Tartalékalap 45.000.

Zemplénnegyzei kereskedelmi-, ipar-, termény- és hitelbank Sátoralja-Ujhelyben. Az osztrák-magyar bank kassai fiókinzetének mellékhelye. Alapítási éve 1869. Alaptőke 80.000. Forgalom 1890-ben 9,042.634. Betét 446.934. Váltótárca 630.423. Jelzálog-kölcsön 24.982. Kölcsönök 6.407. Tartalékalap 27.000.

Sátoraljaújhelyi takarékpénztár és hiteligylet. Alapítási éve 1872. Alaptőke 80.000. Forgalom 8,695.940. Betét 464.466. Váltótárca 614.062. Kölcsönök 23.723. Folyó számla 76.692. Tartalékalap 30.500.

Sárospataki népbank mint szövetkezet. A leghatalmasabb szövetkezetek egyike, mely forgalmát tekintve a zemplénnegyzei pénzintézetek közt a 4-dik, de alaptőkéjét tekintve az első helyen áll. Alapítási éve 1868. Alaptőke 153.234. Forgalom 6,255.678. Betét 499.746. Váltótárca 158.957. Kölcsönök 591.041. Tartalékalap 26.507.

Tokaj hegyaljai takarékpénztár Tokajban. Alapítási éve 1866. Alaptőke 60.000. Forgalom 1890-ben 4,514.270. Betét 481.048. Váltótárca 475.598. Jelzálog-kölcsön 11.158. Kölcsönök 12.539. Folyó számla 40.802. Tartalékalap 38.217.

Nagymihályi takarékpénztár. Alapítási éve 1870. Alaptőke 100.000. Forgalom 4,359.207. Betét 374.112. Váltótárca 336.171. Jelzálog-kölcsön 41.855. Kölcsönök 1.590. Folyó számla 121.521. Tartalékalap 2.203.

Gálszécsi takaré- és hitelpénztár. Alapítási éve 1869. Alaptőke 60.000. Forgalom 4,332.440. Betét 250.262. Váltótárca 277.882. Jelzálog-kölcsön 40.501. Kölcsönök 4.464. Folyó számla 10.278. Tartalékalap 6.000.

Hegyalja-mádi takarékpénztár. Fiókhelye Szerencs. A bortermelés és kereskedés előmozdítása céljából hegyaljai borokra előlegeket ad oly módon, hogy a bor a folyó számla-hitel alapjául szolgál. Alapítási éve 1872. Alaptőke 50.000. Forgalom 4,193.256. Betét 179.728. Váltótárca 307.368. Kölcsönök 32.583. Folyó számla 84.514. Tartalékalap 36.051.

Sátoraljaújhegyi népbank mint takarékpénztár. Alapítási éve 1870. Alaptőke 60.000. Forgalom 1890-ben 2,955.955. Betét 287.389. Váltótárca 440.652. Kölcsönök 70.569. Tartalékalap 37.459.

Varamói takarékpénztár mint részvénytársulat. Alapítási éve 1876. Alaptőke 50.000. Forgalom 2,710.166. Betét 204.115. Váltótárca 165.619. Jelzálog-kölcsön 20.070. Kölcsönök 76.248. Tartalékalap 30.162.

Bodrogközi takarékpénztár Király-Helmecezen. Alapítási éve 1872. Alaptőke 90.000. Forgalom 1,899.141. Betét 199.929. Váltótárca 375.593. Kölcsönök 33.789. Tartalékalap 12.872.

Túlyjai népbank mint szövetkezet. Alapítási éve 1871. Alaptőke 56.089. Betét 202.552. Jelzálog-kölcsön 146.047. Kölcsönök 131.256. Tartalékalap 11.012.

Tolesvai takarékpénztár. Felszámolás alatt. Alapítási éve 1870. Alaptőke 55.000. Betét 131.475. Váltótárca 148.728. Jelzálog-kölcsön 12.384. Kölcsönök 1.275. Tartalékalap 14.049.

A fennebbi kimutatás szerint vármegyénk területén összesen 13 hitelintézet működik, ezek közül 10 takarékpénztár, 1 kereskedelmi-, ipar-, termény- és hitelbank s 2 népbank mint szövetkezet.

Szervezetöket tekintve nem sok különbség van köztük és az ország többi pénzintézetei között. Előnyeik és hibáik jóformán ugyanazok.

A betevőkkel szemben nem oly nehézkesek, mint akár a németországi, akár az osztrák hasonló intézetek. Még az is,

hogy a betétek visszafizetésére nézve a felmondást kikötik, csak ovatosságból történik; de ha disponibilis pénzök van, a felmondási határidőhöz többnyire vagy nem ragaszkodnak, vagy önként megrövidítik azt.

A kamatozás időpontjának meghatározása tekintetében szintén igen coulansak, a mennyiben a kamatokat részint mindjárt a betevés napjától, részint a hónap első felében betett pénzek után ugyanazon hónap 16-dik, a hónap második felében betett pénzek után pedig a következő hónap első napjától fizetik, nem úgy, mint az osztrák takarékpénztárak, melyeknél a kamatfizetés csak a betevést követő hónapban, vagy a németországiak, melyeknél a következő évnegyedben kezdődik.

Üzletkörüik ellen sem lehet lényegesebb kifogásunk. A váltóüzletre, a váltóleszámitolásra fektetik a fősúlyt s a tőkét lekötő jelzálog-üzlet túlságos kiterjesztésétől tartózkodnak. A hazai takarékpénztárakra a hazai összes jelzálog-kölcsönökből körülbelül 40% esik. Elhez a tekintélyes százalékhoz azonban a zemplénmegyei pénzüintézetek aránylag kis mérvben járulnak. A fennebbi kimutatás szerint 1891-ben az összes zemplénmegyei pénzüintézeteknél a váltótárca 5,116.734 frtra rúgott, a kezességre vagy kézi zálogra fölvelt egyszerű kötvényes kölcsönök és a folyó számla összege 1,392.795 frt., s ezekkel szemben a jelzálog-kölcsönöké csak 387.611 frt. volt. De ha a kötvényes kölcsönök egy részét jelzálogosoknak vesszük is, a mennyiben a kezességre fölvelt kölcsönök egy része jelzálogilag is biztosítva van: a pénzüintézeteink által nyújtott ingatlan hitelt még akkor is aránytalanul csekélynek fogjuk találni.

Igaz, hogy ha figyelembe vesszük, mikép a földhitelintézet, a magyar jelzáloghitelbank és a kisbirtokosok földhitelintézete is csak kis mértékben vétetik igénybe megyénk közép- és kisbirtokos osztálya által: akkor sajnálattal konstatálhatjuk, hogy ezen osztály hitelszükségletének kielégítéséről nincsen kellőképen gondoskodva. De ebből nem az következik, hogy a takarékpénztárak helyes üzleti irányának megváltoztatását sürgessük, hanem igenis az, hogy különösen a kisgazdák hitelügyét, — mert a középbirtokosok mégis csak inkább segíthetnek magukon — igyekezzünk más úton előmozdítani.

E tekintetben a megyei gazdasági egyesület meg is tette a kezdeményezést. A »községi takarékosági önszegélyző szövetkezetek« alapítására felhívta a közönséget s alapszabály-mintát dolgozott ki számukra. Az alapszabály-tervezet a megyei gazdasági egyesület felügyelete alá helyezendő szövetkezet czélját akként határozta meg, hogy tagjainak a heti apró megtakarítások által a tőkegyűjtésre alkalmat nyujt, szétszórva heverő filléreiket összegyűjtve gyümölcsözővé teszi, egyuttal hitelszükségeit kielégíti s ily módon az oly káros hatású uzsorát kiirtja. De a gazdasági egyesület üdvös törekvése néptünk indolentiáján és értelmetlenségén hajótörést szenvedett. Tudtommal egyetlen egy mezőgazdasági hitel-szövetkezetet sem sikerült ez ideig létrehozni. Ma tehát a gazda épen úgy, mint az iparos és kereskedő a takarékpénztárra szorul, ha pénzre van szüksége, s minthogy a váltóhoz nem ért, készfizető kezeseket állit, hogy kötvényes kölcsönt vehessen fel.

A zemplénmegyei pénzüzetek ellen a tekintetben sem lehet kifogás, hogy a betevők biztonságáról kellőképen ne gondoskodnának. A mellett, hogy egy-kettő kivételével, tekintélyes tartalékalappal rendelkeznek, az alaptőke és a betétek közt az arányt is sokkal inkább megtartják, mint más vidékbeli pénzüzetek. Egyébiránt ez utóbbi előnyüket távolról sincs szándékunkban a vezetésökkel megbizott egyének mérsékletének tulajdonítani. Ha rajtuk állna, a mennyiben a törvény egyáltalán nem köti meg a kezöket, a végtelenségig fokoznák a betétek és az alaptőke közti aránytalanságot, épen úgy, mint a régi pénzüzetek, melyek iránt épen régiségök-nél fogva oly nagy a közönség s különösen a betevők bizalma, hogy például a negyvenes évek közepén alakult pécsi, heves-megyei vagy székesfehérvári takarékpénztárak alaptökéjét a betétek 114-szer, illetöleg 108-szor, illetöleg 80-szor haladják meg. A mi fiatal s ennél fogva még annyira, mint a most említett takarékpénztárak, ki nem próbált és meg nem erősödött pénzüzeteink közül az ujhelyi takarékpénztár alaptökéjét a betétek összege 21-szer, az ujhelyi takarékpénztár és hitelegyletét, valamint a tokajhegyaljai takarékpénztárét csak 6-szor, a zemplénmegyei kereskedelmi- és hitelbankét $5\frac{1}{2}$ -szer s a többiét még csekélyebb mértékben haladja meg.

A mi takarékpénztáraink kardinalis hibája az, hogy a

nyerészkedést tekintik főczéljuknak. Hogy részvényeseiknek minél nagyobb osztalékot adjanak, a kölcsönök és a betétek kamatai közt a különbözetet nem hogy mérsékelnék, de lehetőleg fokozzák. A differentia 3-4% közt váltakozik. Szám-talanszor megtörtént már, hogy egyik-másik intézet a betétek kamatját leszállította a nélkül, hogy a kölcsönökbe fektetett tőkék kamatját aránylagosan szintén reduálta volna.

A részvényekre alapított pénzüintézetek mellett a posta-takarékpénztár évről-évre nagyobb mérvben fejleszti néptünkben a takarékoság erényét. Forgalma fokozatosan emelkedik. Az intézmény fennállásának első három évében vármegyénk közönsége a posta-takarékpénztárak útján 102.547 frt. 69 krt takarított meg, és pedig 1886-ban 22.745 frt. 51 krt, 1887-ben 32.080 frt. 79 krt, 1888-ban 47.721 frt. 39 krt. Közvetítő hivatal volt az 1-ső évben 36, a 3-dikban 59; betevők száma az 1-ső évben 955, a 3-dikban 1.649. A tiszta megtakarításból esik egy betevőre az 1-ső évben 23 frt. 70 kr., a 3-dikban 29 frt. Ilyen eredményt a kassai posta- és táviró-kerületben egy vármegye sem képes felmutatni.

Az iskolai takarékpénztárral azonban annál nehezebben barátkoznak meg nálunk az emberek. Eddigelé egy-két iskolában van szervezve. A minek oka részint néptünk szegény-sége, részint az, hogy még mindig a vitás, eldöntetlen kérdések közé tartozik, vajlon paedagogiai szempontból az intézmény kétségtelen hátrányait ellensúlyozzák-e állítólagos előnyei; vajlon a takarékoság erényét vagy a pénzvágy, a kapzsiság bűnét fejleszti-e ki inkább a gyermekben; vajlon nem nehezíti-e meg azoknak a szülőknek helyzetét, a kiknek nagyrésze az iskoláztatás terhét is alig képes viselni s a kik ennél fogva a társadalom részéről nem újabb megterhelhetetésre, hanem ellenkezőleg kiméletre, lehető könnyítésre, sőt esetleg segílyre tarthatnak méltán számot?

VII. IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS.

Midőn 1871-ben az elsőfolyamodású kir. törvényszékeket és járásbiróságokat szervezték, a törvényhozás és az igazságügyminiszter, a szükséges statisztikai adatok hiányában, jóformán találomra állapította meg a bíróságok számát és székhelyét. Hogy az illetékes tényezők ennek a fontos ügynek a megoldásánál mily felületesen jártak el, mutatja a többi közt

az, hogy 107 törvényszéket kreáltak akkor, a mikor a hasonlíthatatlanul élénkebb forgalommal bíró, területileg jóval nagyobb s akkor 7 millióval több lakosságot számlált Ausztriában csak 65 elsőfolyamodású törvényszék állott fenn. Csakhamar be kellett tehát látni a reductió szükségességét annyival is inkább, mert az időközben gyűjtött statisztikai adatokból kitűnt, hogy volt olyan törvényszék, melynek ügyforgalma a 100 ezer darabot meghaladta s volt ismét olyan, melynél az ügydarabok száma annyira sem ment, mint egy középforgalmú járásbiróságé.

Zemplén vármegye 1871-ben két törvényszéket kapott. Az újhelyi mellett szervezték a homonnait, amazt 5, ezt 4 járásbirósággal. Ha csupán a térképet nézzük s a két város földrajzi fekvését vesszük tekintetbe: egészen természetesnek találjuk ezt az intézkedést. De mivel néhány év alatt kitűnt, hogy a homonnai törvényszék és az annak területéhez tartozott járásbiróságok ügyforgalma az újhelyiéhez, — jóllehet ez sem tartozott az élénkebbek közé — úgy viszonylott, mint egy a négyhez: az előbbit 1876. május 31-én megszüntették s az újhelyi törvényszék területéhez csatolták.

Ma az újhelyi törvényszék területén 9 járásbiróság működik. A járásbiróságok iktatási módszere nem egyöntetű ugyan s ennél fogva az iktatóhivatalokba érkezett ügydarabok száma magában véve nem szolgáltat egészen biztos támpontot az ügyforgalom megítélésére: mindazáltal egyes vidékek gazdasági, ipari, kereskedelmi viszonyait is tekintetbe véve jelezhetjük, hogy az ügyforgalom élénkségére nézve első helyen áll az újhelyi járásbiróság 13—14.000 darabbal, azután következik a királyhelmecki, a szerencsi, homonnai, tokaji, nagymihályi és gálszécsi 8—13.000 darabbal; legcsekélyebb a forgalma — minthogy telekkönyvi hatósággal sincs felruházva — Varannónak és Sztropkónak 2.500—4.000 darabbal. A polgári és büntető ügydarabok száma a legtöbbször egyforma. Kivételt képez e tekintetben az újhelyi járásbiróság, a hol a polgári ügyek határozott túlsúlyban vannak s a helmecki, a hol megfordítva a bűnügyi darabok száma csaknem kétszer annyi, mint a polgári ügydaraboké.

Bizonyára feltűnhet még annak is, a ki megyénk viszonyaiba nincsen beavatva, hogy népesség számára nézve a vármegye második, kiterjedésére nézve pedig első városa,

Sárospatak, mely még hozzá főiskolájával és tanítóképezdésével nemcsak Zemplén vármegye, de egy nagy vidék kulturális központja is, melynek népbankja a megyei pénzüzetek közt forgalmára nézve harmadik-negyedik helyen áll, kereskedelme élénkebb vagy legalább is olyan élénk, mint akár Gálszécsé, akár a többi járásbirósági székhelyé, melyben az önálló iparosok száma a százat jóval meghaladja, — mind-ezen előnyei daczára, — csak azért, mert Ujhelyhez közel van, — az alkotmányos aera bekövetkezte óta sem a választókerület központjává sem járási- és járásbirósági székhelylyé nem volt képes máig sem felvergődni.

A közművelődés érdeke minél több vidéki központot hozni létre. Ép ezért reméljük, hogy ugy a vármegye, mint a kormány előbb-utóbb ilyenné fogja tenni azt a várost, a hol az ehez szükséges előfeltételek különben sem hiányzanak. A pataki járásbiróság, mely a szolgabirósággal egyidejűleg lenne szervezendő, míg egyrésről a különben is túlterhelt újhelyit szabadítaná meg terhei egyrészétől, másrésről körülbelől 20 község 30 ezer lakosára nézve, a kiknek Patak a piacuk, tenné könnyen hozzáférhetővé az igazságszolgáltatást.

A telekkönyvi hatóságoknak a telekkönyvi birtoktestek változására és megterheltetésére vonatkozó évi kimutatásai statisztikai czélokra nálunk sem igen használhatók, mivel nem eléggé részletesek s mivel felvilágosításokkal, magyarázó jegyzetekkel nincsenek ellátva. Elöttem fekszik például az újhelyi törvényszék területéhez tartozó járásbiróságok 1890. évi kimutatása, melyből azt látom, hogy a szerencsi telekkönyvi hatóságnál aránytalanul nagyobb volt 1890-ben a birtokváltozások száma és értéke, mint akár az újhelyinél akár egyebütt, a mi Ujhely és Szerencs forgalmi viszonyainak összehasonlítása után alig magyarázható meg másként, mint hogy véletlenül épen abban az évben a szerencsi telekkönyvi hatóság területén egy-két nagyobb értékű ingatlan cserélt birtokost.

A hivatalos adatokat azonban saját tapasztalatainkkal kiegészítve, a telekkönyvi birtoktestek forgalmára nézve tájékoztatást mégis nyújthatunk.

A birtokváltozás legsűrűbben fordul elő a Bodrogközön, továbbá az újhelyi és a szerencsi telekkönyvi hatóság terü-

letén, a minnek oka részint a beépített telek, illetőleg belsőség, részint az apró mezőgazdasági birtok nagy száma.

A birtokváltás jogezimét tekintve, nálunk is, mint országszerte, túlnyomólag szerződés és haláleset következtében cserél gazdát az ingatlan s a mi rendkívül örvendetes jelenség — aránylag igen kevés birtok kerül újra. Végrehajtás különösen a felvidéken ritkán fordul elő, miután a tót és ruthén általában jobb fizető, takarékosabb a magyarnál s a végrehajtótól ép úgy fél, mint a pokoltól. 1890-ben például a nagymihályi telekkönyvi hatóság 27, a homonnai, a melyhez tartozik pedig a sztropkói járásbiróság is, 29 esetben üttette meg a dobot, míg ellenben a helmecki telekkönyvi hatóságnál 152 végrehajtást mutatnak ki.

Az ingatlan tőkeértéke az utóbbi években, mint fennebb is említők, rohamosan emelkedett, a mire a Bodrogközön különösen a vízszabályozási munkálatok sikerébe vetett túlságos bizalom, a felvidéken pedig az Amerikából beöznlő tömérdek pénz volt befolyással. Lehet mondani, hogy az utóbbi tíz év alatt a földek ára megkétszereződött, sőt megháromszorozódott.

A földbirtok telekkönyvi megterhelhetésére nézve a rendelkezésünkre álló adatok nagyon hiányosak. Azt tudjuk, hogy a hét telekkönyvi hatóságnál az új terhek évenként több mint egy millió forinttal haladják túl a törlések értékét; azt is tudjuk, hogy az új terhek legnagyobb része szerződés folytán keletkezik s csak a helmecki telekkönyvi hatóságnál fordul elő több bekeblezés végrehajtás útján, mint szerződés következtében; de hogy általában mennyire van megterhelve az ingatlan vagyon, e tekintetben a számbeli adatok hiányában csak ama megnyugtató tapasztalatra hivatkozhatunk, miszerint népünk — egy-két vidék kivételével — eladósodva nincsen.

A hiteltelekkönyvek rendezetlensége — ez az országszerte érezhető kalamitás — nálunk is sok bajnak, kellemetlenségnek kútforrása. A nép nem lévén tisztában a birtok és tulajdon fogalmával, nem képes belátni, hogy a jogos birtoklás csak telekkönyvi bejegyzéssel szerezhető meg. Ennél fogva különösen a felvidéken, az adásvételt, örökösödést igen sok esetben nem effektuálják telekkönyvileg, úgy hogy a tényleges birtoklás a telekkönyvi állapottal nincsen összhang-

ban. Tudok rá számtalan esetet, hogy az örökösök kifizetik az illetéket s abban a hiszemben, hogy már most minden rendben van, az ingatlanok átíratásáról nem gondoskodnak s ebbeli mulasztásuk csak akkor tűnik ki, a mikor az örökség tárgyát képezett ingatlan esetleg évtizedek múlva egy idegen vevő tulajdonába megy át.

A telekkönyvi átalakítás a hét telekkönyvi hatóság területén fekvő 453 község közül 82-ben máig sincs végre-hajtva. Az igaz, hogy ebből 62 község magára Homon-nára esik.

A birtokviszonyok rendezését másrésről akadályozzák még nálunk a be nem fejezett tagosítási, úrbéri rendezési és kiigazítási perek is, melyek 20 községben vannak folyamatban.

A büntető igazságszolgáltatásnak népünk ha dolgot ad is, súlyosabb, főbenjáró büntények nálunk ritkán fordulnak elő. Az újhelyi törvényszék által évenként átlag 400 elítélt közül több mint 200, lopás és többnyire verekedés közben elkövetett súlyos testi sértés miatt szenved büntetést. A gál-szécsi járásban a dargói, bacskói és kohányi legények híres verekedők, kiknek korcsmai duhajkodását a közigazgatási hatóság akként igyekszik korlátozni, hogy időnkint meg-tagadjja tőlük az engedélyt a zenéltetésre. Az említettekén kívül gyakrabban ismétlődő büntények: az orgazdaság, a halált okozó súlyos testi sértés, a hatóság elleni erőszak és a szándékos emberölés.

Az uzsora vétségének üldözésére a törvényszéket ritkán hívják fel. Készakarva használom e kifejezést, nehogy azt higgye valaki, hogy nálunk az uzsora nem tenyészik.

A statisztika által régen és megdönthetetlenül be van bizonyítva, hogy a milyen arányban el van terjedve valahol a pálinkaivás, abban az arányban pusztit az uzsora. A pálinka pedig nálunk mint nemzeti ital szerepel. Megyénk, ha nem is oly nagy mérvben, mint például tíz évvel ezelőtt, de még mindig el van árasztva a szokásokra, erkölcsökre, sőt nyelvre nézve is idegen proletárokkal, kik a nép pálinkaivási szen-vedélyét saját céljaikra kizsákmányolva, megélhetésök esz-közéül az uzsorát választják. A melyiknek egy-két száz forintja van, kiadja azt uzsorakamatra, úgy hogy évi kamat-jövedelme fungibilis tőkéjét megkétszerezi, sőt meghárom-szorozza; a melyiknek meg krajezárjai vannak, az a termé-

szetbeli uzsorát kultiválja. S az uzsorának ez utóbbi fajtája a legveszedelmesebb. Hogy az uzsoraper mégis többnyire hiányzik az újhelyi törvénytörvények statisztikájából, ez csak uzsorásaink élelmességét és ügyességét, valamint uzsoratorvényünk tökéletlenségét bizonyítja.

VIII. KÖZIGAZGATÁS.

A magyar közigazgatás napirenden lévő reformja érdekében az első nagyobb szabású actió — dicsekedve mondhatjuk el — 1875-ben vármegyénkből indult ki. A híres »zempléni 12 pont«, — mely Sennyey pártjának programját foglalta magában, — a közigazgatás gyökeres átalakítását nemcsak sürgeti, de egyszersmind erre vonatkozólag az alapelveket is megállapítja. Az egyik pontban kifejezi a párt abbéli óhaját, hogy egyfelől a közigazgatási tisztviselők és a központi kormány közt szorosabb kapcsolat hozassék létre, másfelől, hogy az önkormányzat köre tágíttassék, mivel ily módon fog az állam érdekeinek fenntartása és törvényeinek pontos exequálása a végrehajtó közegek szerves közreműködése által biztosíthatni, viszont a központi kormány intézkedései a közvetlenül érdekllett autonóm testületek törvényes és beható ellenőrzése, illetőleg közreműködése mellett csakis így lesznek végrehajthatók. Kívánja továbbá a zempléni program a nehézkes, költséges és lassú bürokratikus ügyrendnek és eljárásnak a személyes felelősség elvének következetes érvényesítése mellett megszüntetését; valamint a községi törvény olyatén módosítását, mely szerint a község népének anyagi viszonyai és műveltségi fokához képest az alkotmányos intézmények sorában életerős gyökeret verjen és valóságban foganatosítható s a jelenleg nagyban felszaporodott költségek lehető kimérlésével végrehajtható is legyen, stb. stb.

Mindmégannyi életrevaló, nagyfontosságú vezérelev, melyet ma már nem egy párt, hanem a közvélemény, a nemzet zöme vall magáéinak. Minthogy azonban megvalósításuk mindeddig nem sikerült: közigazgatásunk ma sem jobb, mint a milyen a »zempléni pontok« idején volt.

A rendszer silánysága mindenütt egyformán tapasztalható, úgy hogy egyik vármegye és a másik közt közigazgatási tekintetben csak annyiban tehetünk különbséget, a mennyiben tisztikaruk különböző elemekből áll.

Nálunk jelenleg erélyes központi vezetés mellett egy minden tekintetben kifogástalan, becsületes, szakértő tisztikar kezében van az administratio. De működésének eredményével maga sem lehet megelégedve, miután az alispántól kezdve a körjegyzőig mindegyiknek munkaerejét a szoros értelemben vett állami functiok kötvén le, a helyi ügyek pontos ellátására physice képtelenek.

A megyei szervezet vérkeringésének központja, a vármegyei bizottság, lenne első sorban hivatva a közgazdaság és közművelődés előbbreviteléről gondoskodni; annak kellene e czélból a kezdeményezést megragadni, határozatokat hozni s a tisztviselőket ellenőrizni, hogy határozatait lelkiismeretesen végrehajtsák. Sajnos azonban, hogy a bizottság ebbeli feladatának sem nálunk sem egyebütt nem tesz eleget.

Zemplén megye bizottságában az értelmiség erősen van képviselve. A viriliseknek rendszerint több mint egy harmad része magasabb értelmi qualificatiója alapján a kétszeres adóbeszámítás kedvezményében részesül. S ennek daczára vármegyei közgyűléseink ép oly sivár benyomást tesznek a szemlélőre, mint ama felvidéki megyék gyűlései, melyeknek közönsege nagyobbára a körjegyzőkből és az értelmetlen falusi birákból telik ki. A vármegyeház nagy terme csak akkor telik meg, ha választani kell vagy ha — mint köznyelven mondják — valami »heccz« van készülöben. Ha választás van, ezzel többnyire eltelik a gyűlés első napja. A második és esetleg a harmadik napon, a mikor a szó igaz értelmében vett önkormányzati ügyek elintézésére kerül a sor, a vidéki bizottsági tagoknak már hült helyük s a tisztviselőkön kívül legfőlebb egy-két Ujhelyben lakó tag lézeng a teremben.

Hagyján, ha legalább a közgyűlés által választott bizottságokban volna eleven, pezsgő élet. De alig adnak magukról életjelt.

A közigazgatási bizottság a helyett, hogy lenditene az administration, meglassítja az ügymenetet. Mint ellenőrző hatóságra nincs szükség, mint bíróság és mint fegyelmi hatóság helytelenül van összeállítva.

A közgyűlés által választott szakbizottságok chablon-szerűen elvégzik, a mit hozzájuk utalnak s csak nagyritkán lépnek az iniciativa terére.

Egyetlen egy bizottságunk van, melytől nagyobb sikert

várhatunk s ez is — az önkormányzat nagyobb dicsőségére — a kereskedelmi miniszter kezdeményezésére, nagyobbára idegen, vagyis nem vármegyei elemekből alakított meg.

A múlt évben ugyanis Baross, a volt kereskedelmi miniszter, különösen abból a szempontból, hogy a Hegyalja pusztulásának káros közgazdasági következményei a lehetőséghez képest elháríttassanak, egy állandó vármegyei közgazdasági bizottság szervezését hozta javaslatba. A bizottság, melynek a miniszter egyelőre 4.000 frtot bocsátott rendelkezésére működési alapul, csakhamar meg is alakult oly módon, hogy a vármegye közönsége két taggal, a kassai kereskedelmi- és iparkamara, a vármegyei gazdasági egyesület, a földművelésügyi- és a pénzügyminiszter szintén két-két taggal van abban képviselve, az elnök kinevezésének jogát a közgazdasági miniszter magának tartván fenn. A miniszteri leirat szerint a bizottság feladata az, hogy a vármegye ipari és közgazdasági viszonyait állandóan figyelemmel kísérvén, a szükséges intézkedéseket készítse elő, hozza javaslatba s a helyi viszonyokhoz képest vigye keresztül. S ebbeli hivatásának, úgy látszik, meg is fog felelni. Már eddig is jelentékeny pozitív eredményeket mutathat fel.

Közigazgatásunk nagyfontosságú organuma, az árvaszék, szintén szervezeti hibákban szenved. A mellett, hogy ügykezelése rendkívül lassú, pénzkezelési rendszere is igen tökéletlen. S ez annál nagyobb baj, mivel óriási érték van a gondjaira bízva. A zemplénmegyei árvák nyilvántartott ingatlan vagyonának értéke — egy nem régen közzétett kimutató szerint — az ötödfél milliót meghaladja.

A vármegyének járásokra való beosztásában nagy az aránytalanság. A tiz járás közül legnagyobb a bodrogközi 41.995 lakossal, legkisebb a szinnai 23.868 lakossal. Ez utóbbi 1873-ban, a mikor a megye az 1870: XLII. t.-czikk értelmében szervezkedett, mint önálló járás nem alakított meg, hanem a homonnai területéhez csatoltatott, a minek következtében a homonnai járás 54.000 lakossal és 32 □ mértföldnyi területtel valóságos monstrummá vált.

Ügyforgalmára nézve mindig első helyen állt az ujhelyi. A bodrogközi és az ujhelyi szolgabírói hivatalokat ősszel és tavasszal a Tiszánál és a Bodrognál az árvédelem heteken át leköti s akadályozza a rendes administratív teendők vég-

zésében. S daczára annak, hogy a járások népesség száma ügyforgalma annyira különböző; daczára annak, hogy egyes szolgabírói hivatalok aránytalanul vannak megterhelve: a járási tisztviselők száma mindenütt egyforma, kivéve az új helyi járást, a hol a főszolgabíró mellett két szolgabíró van alkalmazva.

Ily körülmények közt nem csoda, ha a járási tisztviselőknek, — kiknek különben is óriási munkát kell végezniök, ha kötelességeiknek nem is teljes mértékben, mert ez lehetetlen, hanem csak annyira-amennyire eleget akarnak tenni, — az adó- és katonaugyek elintézése után a községi administratio ellenőrzésére nem igen marad idejük. Pedig erre a mi viszonyaink között nagy szükség volna.

Rendezett tanácsú városunk egy sincs. Ujhely, Patak képviselőtestülete nagyrészt az értelmiségből kerül ki, mégis mind a két község a megye gyámsága alá van helyezve. 1880-ban lépéseket tettek ugyan, hogy Ujhely, melynek ma 13.017 s akkor 11.264 lakosa volt, rendezett tanácsú várossá alakíttassék át, kimutatván egy e czélból kiküldött bizottság, hogy a jelenlegi s a rendezett tanácsú város szükségletei közt mindössze 1.300 frt. különbözet mutatkoznék; de egyesek szükségülésége és rövidlátása miatt a terv dugába dőlt.

Ujhely és a 6.350 lakostszámláló Patak mellett, — megjegyezvén, hogy csakis ennek a két városnak lakosság száma haladja meg az 5.000-et, — a járások székhelyei, nagyobb és intelligensebb polgárságuknál fogva a szolgabíró folytonos felügyeletét inkább nélkülözhetik. De az apró faluk — a mennyiben a szolgabíró nem sokat gondol velök s a mennyiben különösen a sztrópkói, szinnai járáshoz tartozó községek birái többnyire irástudatlan, értelmetlen emberek, — a körjegyzők önkényének vannak kiszolgáltatva.

A körjegyző azonban még ha visszaéléseket nem követ is el az adóbehajtás körül; ha kárt nem okoz is egyeseknek a zugirászattal, a mi pedig annál gyakrabban megtörténik, mert kellő jogi ismeretei nincsenek; szóval ha a legbecsületesebben viseli is magát s ha a legokosabban végzi is minden dolgát: a szolgabíró legszigorubb felügyelete alatt sem bírja meg a terhet, melyet vállaira raknak mi nálunk, a hol a mellett, hogy a körjegyzőségek népesség száma rendkívül nagy, némelyiké az 5.000-et meghaladja, tömérdek község is

van beosztva egy-egy körjegyzőségbe. Így pl. a stropkói járás havaji körjegyzője nem kevesebb, mint 22 községet kénytelen adminisztrálni s még hozzá olyan vidéken, a hol az év nagy részében a közlekedési akadályok miatt az összeköttetés a községek közt alig tartható fenn.

Valamennyire javítja a helyzetet az a körülmény, hogy községeink területe általában nem túlságos nagy. Míg a nagy- és kisközségek területének országos átlaga ugyanis 2.036, a mieinkének átlaga 1.386 □ kilométer. 10.000 kat. holdnál csak 7 község határa nagyobb, névszerint Sárospataké 27.803, Szinnáé 13.222, Ujhelyé 12.443, Karádé 12 328, Monoké 11.678, Terebesé 10.800, Megyasszóé 10.288 kat. hold. Legkisebb határa van Bodrog-Sárának, t. i. 72 kat. hold.

El kell ismernünk, hogy a községi élet fejletlensége népünk alacsony műveltségének tulajdonítható első sorban; de közigazgatási rendszerünk sem olyan, hogy csak valamennyire is ellensúlyozhatná a fejlődés ama legfőbb akadályát, úgy hogy tökéletes igaza volt annak a kiváló politikusnak, ki évekkel ezelőtt az ország színe előtt jelentette ki, hogy ha községeinkben van még ma tekintély és fegyelem, ha van személy- és vagyónbiztonság, ezt nem annyira a törvények pontos végrehajtásának, mint inkább népünk ösztönszerű jogérzetének köszönhetjük. Az értelmetlen paraszt a természet által beléoltott jogösztönét követi, midőn a törvényes felsőbbség parancsait respektálja s a falu legnépszerűtlenebb emberének, a körjegyzőnek rendelkezései előtt meghajol. De ha gyámságra van szüksége, ha az autonomiát sem megérteni sem gyakorolni nem képes: legalább úgy gyámkodnának felette, hogy nemcsak a terhét, de a hasznát is érezné a hatóság működésének!

Hogy nagyobb községeink is mennyire hátra vannak maradvá, azt külső képük árulja el. A piszkos, kövezetlen vagy különböző nagyságu, borotvaélű kövekkel burkolt, kátyus, rosszul vagy épen nem világított utcák; az elhanyagolt mezsei utak; a rendetlen építkezés; a kihalt piac, a hol az az egy-két kofa lopja a napot, kinek összes áruba bocsátott portékája nem ér annyit, a mennyit kereshetne két kezével egy nap alatt, ha kedve volna dolgozni; a ronda középületek; a rongyokba burkolt koldusok nagy serege; a városban lézengő, egy-két egyenruhás rendőr, kinek ábrázata, járása, magatar-

tása világosan elárulja a semmittevést, — mindmegannyi ismeretű jelei a nyomoruságos községi adminisztrációnak.

Az állami és megyei adók mellett a községi adókat ép azért viselik nehezen az adófizetők, mert a községek megfelelő viszontszolgáltatásban nem részesítik őket.

A községi háztartás annál súlyosabb terheket ró vállalkra, mivel a mi községeink legnagyobb része törzsvagyonnal nem rendelkezik. A szinnai és sztropkói járásban egyetlen egy községnek sincs törzsvagyona. Csakis az ujhelyi, tokaji és szerencsi járás községeinek háztartásában játszik az jelentékenyebb szerepet. Az 1888. évi leltárak és az 1889-re szóló költségvetések adatai szerint, az ujhelyi járásban a községi törzsvagyon, a passzívák levonásával, 382.829 frt. 39 kr-ra, a tokajiban 156.641 frt. 97 kr-ra s a szerencsiben 140.095 frt. 73 kr-ra rügött. Ennélfogva az 1889-iki költségvetési előirányzat szerint, az említett járásokba tartozó községek, kiadásaiuknak egy részét a törzsvagyon jövedelméből fedezték. A varannói járásban ellenben — kerekszámokat használva — mindössze 1.000, a gálszécsiben 3.000, a bodrogköziben 4.500, a homonnaiban 5.000, a nagymihályiban 5.500 forintnyi községi kiadás fedezettett a törzsvagyon jövedelméből.

Az a körülmény azonban, hogy némely községnek nagyobb, a másíknak kisebb a törzsvagyona: a pótagók tekintetében feltűnőbb változást nem idéz elő, a minek oka az, hogy a nagyobb törzsvagyonnal bíró községek lakói rendszerint magasabb műveltségi színvonalon állván, nagyobb igényekkel lépnek fel községeik irányában, melyeknek ily módon kiadásai is fokozódnak.

A pótagók átlaga — az egész vármegyét véve tekintetbe — az 1889-iki adatok szerint, a földadó után 25⁰/₁₀₀, egyéb állami adók után 30⁰/₁₀₀. A földadó után átlag legnagyobb volt a sztropkói járásban, t. i. 38⁰/₁₀₀, legkisebb a szerencsiben, 18⁰/₁₀₀; egyéb adók után az átlag legnagyobb volt a homonnaiban, t. i. 41⁰/₁₀₀, legkisebb ugyancsak a szerencsiben, 21⁰/₁₀₀.

Ha már most a községi pótagókhöz még hozzászámítjuk a megyei pótagókat, u. m. az ez idő szerint 6⁰/₁₀₀-os útagót, a 2⁰/₁₀₀-os betegápolási-, az 1⁰/₁₀₀-os vármegyei nyugdíjintézetí-, az 1⁰/₁₀₀-os közmívelődesí-, a 1¹/₂⁰/₁₀₀-os katonabeszállásolási adókat, végre a folyó évben életbeléptetett ebagót: a községi és me-

gyei terheket az állami adókhoz viszonyítva, bizonyára aránytalanoknak fogjuk találni.

Mindamellett, ha a közigazgatás várva-várt reformja bekövetkeznék és sikertülne: bizvást állíthatjuk, hogy még a közterhek helyes arányainak ilyenén megzavarása sem okozna elégedetlenséget.

IX. KÖZEGÉSZSÉGÜGY.

A legújabb népszámlálás adatai szerint vármegyénk lakosságának szaporodása ha nem érte is el az országos átlagot, a 10²²/0-ot, de megközelítette. A Tisza jobb partján fekvő megyék közt népszaporodás tekintetében Zemplént csak Bereg és Borsod előzte meg; utána következnek Ung és Gömör, sőt három megyében, névszerint Szepes, Abauj-Torna és Sárosban a lakosság az utóbbi évtized alatt többé-kevésbé megfogyott.

Örömmel jelezhetjük, hogy legnagyobb volt nálunk a szaporodás a magyar lakta járásokban. A tótok és ruthének által lakott járások 5¹⁴/0-os átlagával s a 7⁵⁹/0-os megyei átlaggal szemben a bodroglközi, tokaji, ujhelyi és szerencsi járásoknak átlag 10³¹/0-al több ma a lakossága, mint tíz évvel ezelőtt volt.

A lassú szaporodás okait az évről-évre fokozódó kívándorláson kívül bizonyára nálunk is, mint egyebütt, a közegészségi nyomoruságos viszonyokban kell keresnünk.

A nemzetközi statisztika által normálisnak tekintett halálozási arány — 30-nál kevesebb haláleset ezer lélek után — vármegyénkben még egy évben sem fordult elő. Az a sovány vigasztalásunk mégis megvan, hogy a halálozási országos arányszámot megyénk népmozgalmi statisztikája ritkán szárnyalja túl s hogy a gyermekhalálozás arányai sem kedvezőtlenebbek nálunk, mint általában az országban.

Különben közegészségi tekintetben olyan jelenségekkel Zemplén megyében nem igen találkozunk, a mik az országban részint itt, részint amott elő ne fordulnának.

Vannak ugyan községek, melyek tisztaságuknál fogva oázsként válnak ki a többiek közül; minden járásban akad egy-kettő; de községeink általában rondák; a köztisztaságra még a városi intelligensebb lakosok sem fordítanak kellő gondot.

Az utcák, köztterek tisztításáról a természet gondosko-

dik ugy-abogy. Egy-egy jótékony zápor seprí össze az emberi és állati hulladékot s a hónapokon át összegyűlt piszkot.

Faluhelyen ép ugy, mint a városokban, csatornázásról szó sincs; a vízlevezető árkok, minthogy a házak előtt nincsenek áthidalva, nemcsak hogy nem felelhetnek meg rendeltetésöknek, de pocsolóáikkal megfertőztetik a levegőt. A felvidéki községek belterületét keresztül-kasul szelő patakok pedig a szemét és a kenderáztatók által eltorlaszoltatván, hasonlóképen terjesztik a miazmákat. Példa erre a gálszécsi járás egyik nagyközsége, Szécs-Polyánka. Egyébiránt a bodrogmenti községek is, lopva, a hatósági tilalom kijátszásával a Bodrogban, illetőleg a folyó medrével összeköttetésben álló pocsolókban áztatják a kendert.

Rendesen és állandóan körülkerített udvarok a felvidéki orosz községekben nincsenek s a hol vannak is, szűkek és különösen a primitív trágyakezelés miatt a legnagyobb mértékben egészségtelenek.

A temetkezéseknél a közegészségügyi rendszabályokat a legtöbb helyen nem tartják meg. Állandóan alkalmazott, ahoz értő sírásók nincsenek; a temetők rendezetlenek; sok helyen, még városokban is, a betelepített sírhelyeket még csak egy fadarabbal sem jelzik; rendes halottas kamarák kevés helyen találhatóak.

Ilyen viszonyok közt még a hegyvidéki községek is nélkülözik azt, a mit pedig a természet nem vont meg tőlük, hanem a mitől saját indolentiájuk miatt foszthatnak meg, az egészséges jó levegőt.

Vármegyénk felső részében a tömérdek hegyi patak és forrás kitünő ivó vizet szolgáltat. Az alsó rész községei ellenben többnyire rossz vízzel kénytelenek beérni. A bodrogközi községek a Bodrog és a Tisza vizét isszák, mely, ha nem zavaros, élvezhető; tavaszkor és őszkor azonban, a két folyó áradásakor, a szüretlen folyóvíz kellemetlen iszapos ízű. A többi alvidéki községben a vizkalmitás igen érezhető. Tisza-Lúczon például a község lakói a holt Tiszára vannak utalva, melynek medrében mosnak is. A megye székvárosának vízszükségletét a közkútak kellőleg nem látják el.

Városainkban — *lucus a non lucendo* — a közegészségügy szintén el van hanyagolva. A székvárosban a halandóság járvány nélkül is pro mille 44¹/₀-ra rúg. Lakóházainak nagyobb

része a magas talajviz állásától egészségtelen; az udvarok rendetlenek; az utcáknak csak egy része van kövezve; a a kurtakoreszmák száma légió; a zugkávélházakban a prostitutio szabadon tenyeszik; a temetők rosszul vannak elhelyezve s túlsúfoltak s a mi a legfőbb, a Ronyvameder, bűzhödt vizével, a város alatt terül el. Sárospatak, kedvező fekvésénél fogva, kevés költséggel kitűnő csatornával láthatná el magát s kloakáit és a város egy részén elterülő talajvizet könnyű szerrel levezethetné a Bodrogba; de sem csatornája, sem jó kövezete nincsen; kőből épült, a belvárosban nagyobbára cseréppel fedett házai városias külsőt adnak neki, de lakóházai közt sok az egészségtelen; általában egész sorára a köztisztasági és közegészségi intézkedéseknek volna itt szükség, hogy a város, hatalmas kollegiumától nyert hírnevének méltón megfeleljen. Tokajban a temető túlsúfolt. Varanónak különösen alsó részét bűzhödt pocsolyák lepik el. Általában a zemplénmegyei, de különösen a hegyaljai városok közös típusa a piszok és a rondaság. S a Hegyalján a phylloxera-vész által okozott elszegényedés és elnéptelenedés még csak a reinénytől is megfoszt bennünket, hogy a közegészségi állapotokban egyhamar javulás fog bekövetkezni.

Népünk életmódja általában nyomoruságos. Szegénysége és műveletlensége életmódjában nyilvánul. A legkedvezőtlenebbek e tekintetben a viszonyok a szinnai, sztrópkói és homonnai járásokban.

Az oroszok szénaboglyához hasonló házai alacsonyak, ablakaik kicsinyek s inkább világításra, mint szellőztetésre használtatnak. A szellőzetlen, bűzös lakások túlsúfoltak s a házi állatoknak is hajlékul szolgálnak. Az alsó, magyar lakta járásokban az építkezés egészségi szempontból kevésbé kifogásolható; de a lakások légköre, különösen télen át, midőn ember, állat fedél alá húzódik s midőn a fűtött szobát féltékeny gonddal őrzik a hideg légáram betódulásától — kiállhatatlan.

Ruházattal a férfiak elég jól el vannak látva. Télen a ködmön és szűr vagy guba, nyáron a daróc ing és gatyá megfelel céljának. Az orosz nők és gyermekek azonban, különösen télen át, a hiányos, szellős ruházat, ez utóbbiak általában a hiányos gondozás következtében sokat szenvednek.

A köznép táplálkozása vidékek szerint változik. A tót

nálunk is kevéssel beéri. Annál nagyobb a magyar paraszt igénye. Búza- vagy gabonakenyér és szalonna nélkül a magyar munkás nem tud ellenni. A krajnyai nép a szó szoros értelmében nyomorog. Se petroleumot, se gyertyát nem használ, hanem fenyőszilánkkal világít. Tatárkán és burgonyán tartja fenn magát; húst csak akkor lát, ha marhája elhullott. Sőt egyes határszéli faluban, például Kriván, Navoszeliczán és Zbojban a tatárkának is azt a fajtáját termesztik és fogyasztják, mely a legkiadóbb, mely 60—70 magot ad, de a mely az egészségre határozottan ártalmas s keserősége miatt jóformán élvezhetetlen.

Csak egy fogyasztási cikk élvezetében nincs eltérés a különböző vidékek lakói közt. A pálinkáért ép úgy rajong az alföldi magyar paraszt, mint a felvidék tótja és ruthénje. Mióta a pálinka megdrágult, fogyasztása tetemesen csökkent ugyan, de nem szűnt meg. A mi parasztjaink inkább nélkülözik a kenyeret, a húst, sőt még a szalonnát is, mint azt a bódító italt, mely a munkához kedvet, a nyugalom óráiban legfőbb élvezetet ad nekik. A jobbmódú bodrogközi ember odahaza hordóban tartja, melyre apraja-nagyja a nap, sőt az éjszaka minden órájában rájár; de azért ép oly jól esik neki a korcsmában is egy-két »porczió« italt, mint a felvidék lakójának, ki keresményének tekintélyes részét a korcsmában költi el.

Ilyen életmód mellett nem csuda, ha nagy a halálozás, ha a nép elcsenevészedik s ha a járványok hol itt, hol ott, de csaknem állandóan uralkodnak.

A nép testi épségének s erőteljességének legbiztosabb fokmérője az ujonczállítási statisztika. Hogy ez különben országszerte mennyire kedvezőtlen, mutatja az a körülmény hogy a negyedik korosztály felhívása immár rendessé vált s hogy a törvényhozás közelébb a hadköteles kort egy évvel emelni volt kénytelen.

Nálunk a sorozáson szerzett legujabb tapasztalatok szerint, hadképesség tekintetében első helyen áll a szerencsi járás, 26°/o-al s utolsó helyen a sztropkói, 8°/o-al. A hadképesség átlaga 17—21°/o közt ingadozik. A sztropkói, homonnai és szinnai járások orosz és tót hadkötelesei közt tömérdek sok a golyvás és a törpe; de a bodrogközi járásban is, a melyben pedig a megyei átlagot rendszerint elérik, igen sok a golyvás és a lépdaganatban szenvedő.

Az ujonczállítás eredményeiből következtetve, legerőteljesebb nép lakja a tisztán magyar szerencsi s a vegyesen tótok és magyarok által lakott gálszécsi és varannói járásokat és a legcsenevészebb, hadi szolgálatra leginkább képtelen hadkötelesek az oroszok és tótok által lakott járásokból kerülnek ki.

A járványok Zemplén megyét ritkán kerülik ki s mint említők, időnkint nagy pusztítást visznek véghez a lakosságban. A himlőnek például 1886-ban mindjárt Szabolcs megye után a legtöbb áldozata volt a mi megyénkben; ugyanekkor vörhenyben csak öt megyében haltak meg többen, mint nálunk. Az 1872. és 1873-ki kolerás években közel 14.000 ember esett a járvány áldozataul.

A közegészségügyi kalamitások forrását azonban nálunk is, mint az egész országban, az előadott körülményeken kívül az egészségügyi közszolgálat hiányos, tökéletlen szervezetében is kell keresnünk.

Az orvosok száma csekély s még hozzá aránytalanul van megoszolva a vármegye területén. Körülbelül 6.000 emberre esik egy orvos s ebből több mint egy ötödrész a székvárosban működik. A körorvosi állások szervezve vannak s habár mi nem követtük Szepes megye példáját, mely fölismervén a körorvosi intézmény gyakorlatiatlan voltát, oly csekély fizetést állapított meg a körorvosok részére, hogy ennek következtében egyetlen egy állomás sem volt betölthető: mégis nálunk sem lehet minden körorvosi állásra embert kapni. S a tényleg működő körorvosok, az orvosi körök nagy terjedelme, a közlekedési eszközök hiánya és tökéletlensége miatt, kötelességeiknek a legjobb akarattal sem tehetnek eleget.

A mi népünknel is — s e tekintetben alig van különbség a magyar, a tót és az orosz közt — általánosan tapasztalható az idegenkedés az orvosok iránt. Jobban bizik a kuruzsló által adott csodaszerben, a felvidéki orosz például jobban bizik a »koloszeniczában« — így nevezi a plantago cynopsot vagyis útifüvet, ezt a mindenre jó arcanumot, — mint az orvos által irt receptben; mert — miként Hebenstreit írja — műveletlenségénél fogva ösztönszerűleg vonzódik a kuruzslással együtt járó mysticismushoz és ceremóniákhoz s nagyobb bizalma van a vele egysorsu, egyrangu kuruzslóhoz, mint a tőle társadalmilag messze távolságban álló szakértő-

höz. Hogy a népnek ezt az idegenkedését legyőzzük, erre nézve a legelső és legszükségesebb föltétel, hogy könnyen hozzájuthasson az orvosi segélyhez. A tőle távol lakó, rosszul dotált körorvostól ezt hiába várja. Csaknem minden falunak megvan tehát a maga javasasszonya, paraszt-doktora, ki a betegek gyógyításáról a maga módja szerint gondoskodik.

Az okleveles bábák hiányát szintén érezzük. Közel 400-ra megy ama községek száma, melyekben szülésznő nincsen, sőt, — a mi hallatlan, — a közelmúltban az egész szinnai járást két körülbelül 20.000 ember nélkülözötte a bábát.

Legközelebb a megye végre-valahára megtette a szükséges intézkedéseket, hogy a közegészségügyi törvénynek a bábaképzés kötelezettségét elrendelő szakaszai végrehajthatóak. E végből a megye területén levő községek három csoportba osztattak. A 600-nál több s a 300–600 lakossal bíró községek, vagyis az 1-ső és 2-ik csoportbeliek kötelesek lesznek okleveles bábákat tartani, illetve köteleztetnek a bábaképzés költségeihez egy, illetőleg két év alatt 40–40 frttal járulni; a 300-nál kevesebb lakost számláló községek pedig u. n. cédulás bábakkal fognak elláttatni.

Az ungvári bába-tanintézetben már számos szülésznő nyert vármegyénk területére képesítő oklevelet. Az intézet kebelében évenként három tanfolyamot tartanak, mindegyik három hónapra terjed; a két első előadási nyelve a magyar, az utolsóé a ruthén; a három hónapos tanfolyamot bevégzett nők oly helyeken működhetnek, a hol ez ideig rendes oklevéllel bíró szülésznő nem lakik, már egyszer megszerzett jogosultságuk természetesen nem szűnván meg egy rendes szülésznő későbbi letelepedése által sem.

A gyógyszerterek száma, viszonyítva az orvosok számához, elegendő, sőt sok is. A gyógyszerterek engedélyezésénél nálunk is, mint országszerte, gyakran fölibe helyezik a magánérdeket a közérdeknek. A konkurrens patikákat részünkről határozottan veszélyeseknek tartjuk a közönségre nézve, s nem helyeseljük sőt a közegészség ellen elkövetett valóságos merényletnek tekintjük például, hogy az alig 4 000 lakossal bíró Homonnán két gyógyszerter van, vagy hogy a 6.000 lakossal bíró Sárospatakra, a hol egy orvos mellett a másik alig tud megélni, a községi képviselő-testület, a vármegyei közegészségügyi bizottság és magának a vármegyének

tiltakozása daczára, egy második gyógyszer-tár engedélyezését akarják kieroszakolni.

Kórházaknak szükében vagyunk. Mindössze négy van: kettő Ujhelyben, egy mintaszerűen berendezett, közelebb sebészeti pavillonnal bővített Nagy-Mihályon s egy Homonnán, nem említve a kor színvonalán álló sárospataki főiskolai kórházat, melybe kizárólag a főiskola beteg tanulói vétetnek fel.

Ásványvizekben vármegyénk igen gazdag, de haszná nincsen belőlök. A természet bőkezű adománya, mely külföldön a jóllét legfőbb kútforrása szokott lenni, nálunk gyümölcsözetlenül hever.

Számbavehető fürdők csak egy van: az erdőbényei. Vize vasgáliczos timsós. Ha tulajdonosa, br. Waldboth Frigyes s fürdőorvosa, dr. Kun Zoltán, ujabban tapasztalt áldozatkész-ségükkel és erélyükkel teljesen berendezik: mint klimatikus gyógyhely idővel országos, sőt nemzetközi jellegűvé válhatik.

A többi fürdők primitív berendezésükkel a környékbeli lakók szerényebb igényeit képesek csupán kielégíteni. Ilyen a varannó-eperjesi útvonaltól egy kilométernyire fekvő Agyagos, melyet tulajdonosa, gr. Coudenhove, a nyolczvanas évek elején hozatott rendbe. Vize kén és konyhasós tartalmú. Összeköttetésben, félórányi távolságra, a rudlyói vadregényes hegyek alcalicus vastartalmu gyógyforrásával. A gr. Andrassy Aladár tulajdonát képező Velejtén, melynek égvényes konyhasós savanyuvize a görvélykór gyógyítására igen alkalmas, ma még egy kis fürdőház van csupán. Bekecs, Szerencs mellett, gr. Andrassy Dénes tulajdona; langymeleg forrása szintén görvélyeseknek való. Mádtól félórányira az u. n. szilvási fürdő, gyöngén vasas-timsós vizével, csúzos és női bajok ellen használható; enyhe éghajlatánál fogva klimatikus gyógyhelynek is beválnék.

X. KÖZOKTATÁSÜGY.

Nemcsak vármegyénknek, de az egész felvidéknek legkiválóbb és legrégebb kulturális központja, a sárospataki ref. főiskola, mely több mint negyedfél század óta tisztán a protestánsok áldozatkész-ségéből tartja fenn magát. A »szegények iskolájának« szokták nevezni, miután mindenkor arra törekedett, hogy a protestáns társadalom legszegényebb tagjára nézve is lehetővé tegye gyermekeinek neveltetését. Két évvel

ezelőtt kiszámítottam, hogy a főiskola évenként több mint 30.000 forint értékű jótéteményt oszt ki s ebből, a tanulók akkori létszámát véve tekintetbe, egy-egy tanulóra csaknem 5 forint esett.

Csak a legátiókból évenként körülbelül 13.000 forintot vesznek be a tanulók. A három sátoros ünnepen 2—200 legátió nyílik meg számukra s van olyan, melynek jövedelme a 100 frtot meghaladja. Ezenkívül a nagyobb diákok az ünnepekre rendszerint kisebb tanulókat, u. n. sublegátusokat vagy — köznyelven — mendikánsokat visznek magukkal, kiknek hivatásuk az u. n. pátenst széthordani az egyház hívei közt s a legátusnak szánt adományokat összegyűjteni. A sublegátióból eredő évi jövedelem a 2.000 forintot meghaladja.

Vannak ugyan, a kik a legátiónak, mint elavult, a kor szellemével ellenkező intézménynek eltörlését sürgetik; de a hívek nagy többsége más véleményben van; a legátust szívesen látja nemcsak azért, mert tudja, hogy az főképen az ünnepi adományokra támaszkodva futhatja meg iskolai pályáját, hanem azért is, mert leginkább a legátus tartja fenn az összeköttetést az alma mater és a hívek közt; minden egyes legátus egy-egy emissarius, ki a vidéknek a főiskola iránti érdeklődését tartja ébren és elégíti ki.

A pataki főiskola, daczára az évről-évre fokozódó közmívelődési igényeknek, még eddig képes volt rendeltetésének saját erejéből megfelelni. Jövedelmező vagyona jelenleg egy millió forintra tehető; budgetje pedig körülbelül 90.000 frtra rüg. Jövedelmező vagyonának kamatjából tehát kiadásainak csak egy részét fedezi; a hiányt pótolja a hagyományos protestáns áldozatkészség, ez a ma még ki nem apadt élő tőke.

Hatalmas intézményei, melyek részint dimenziójuknál, részint különös jellegöknél fogva valódi specialitások a közmívelődés terén, a kellő anyagi erő hiánya miatt a mai napig nem akadtak meg fejlődésökben.

Könyvtára, — mely hungaricumok és ősnymtatványok tekintetében a haza határain is túl terjedő hírnévnek örvend, — több mint 40.000 kötetből áll; tápintézete, 2—300 tanulóval, népességre nézve a legelsőik közé tartozik; a modern kívánalmak szerint, mintaszerűen berendezett tornaacsarnokában egyszerűen 80—100 tanuló kényelmesen végezheti gyakorlatait;

hatalmas parkja, árnyas útjaival, tanárnak és tanítványnak üdülést nyújt a munka után; gyűjteményei gazdagok; physicum museuma egy kisebbszerű egyetem céljainak is megfelelné; különös figyelmet érdemel szépművészeti- és műrégészeti museuma, melyhez hasonló másutt — tudtommal — nincsen. Ilyen specialitás a főiskolai kórház is, melyben a megbetegedett tanulók ingyen gyógykezelésben részesülnek. A főiskolai könyvnyomda termékei izlés tekintetében bármely vidéki hasonló intézet nyomtatványaival kiállják a versenyt. Az irodalmi kör, melynek legmunkásabb tagjai a főiskolai tanárok, a mellett, hogy 11 év óta egy jelesen szerkesztett egyházi és iskolai heti lapot tart fenn, 19 év óta becses tan-könyvekkel látja el a népiskolákat és a gymnasiumokat.

Az irodalmi kör közlönye, a »Sárospataki Lapok« mellett ugyancsak Sárospatakon jelenik meg nyolcz év óta a »Sárospataki Ifjúsági Közölny«, melyben a főiskolai ifjúság teszi közzé zsengeit. S hogy e helyütt a megye összes hirlapjaival beszámoljunk, megemlítjük még a megye és a megyei gazdasági egyesület hivatalos lapját, a »Zemplént«, mely most tölti be 23-ik évfolyamát s az 1893-ban megindult »Zemplén-Hegyalját«.

A sárospataki főiskolát első sorban ugyan saját vármegyénk, de egyszersmind a szomszédos vármegyék is igénybe veszik. A főgymnasium növendékeinek száma a négyszáz körül ingadozik, miután a párhuzamos osztályok hiánya miatt az alsó négy osztályba a jelentkezőknek csak egyrésze vehető fel; a hittanhallgatók és joghallgatók száma pedig az utóbbi években átlag 50—50-re rúg; s a főgymnasiumi és akadémiai összes növendékek és hallgatóknak körülbelül egyharmad része zemplénvármegyei. Vallásra nézve túlnyomólag reformátusok. A más vallásuak — róm. katolikusok és zsidók — száma elenyészőleg csekély.

A század elején a debreczeni és a pataki kollegiumok voltak az ország legnépesebb iskolái. Patakon 1807-ben a tanulók száma 1260 volt s ugyanekkor az ország fővárosában az egyetemen mindössze 647 és az attól egészen különálló gymnasiumban 637 tanuló volt.

Igaz, hogy ma a főiskolát népesség tekintetében túlszárnyalja az ország több tanintézete; a hittanhallgatók száma aggasztó módon megfogyatkozott, annak jeléül, hogy a theologiai pálya a lelkészek rossz dotatiója következtében nem

valami kecsegtető az ifjúságra nézve; a jogászok is jóval kevesebben vannak jelenleg, mint 1875 előtt, a mikor még az egyetemen megszerzendő doktoratus kötelezővé nem tétetett; végre a gymnasium népességének emelkedését, a mely pedig az akadémiai ifjak létszámának emelkedésére is befolyással lenne, mint említők, a párhuzamos osztályok mellőzése akadályozza. Mindamellett a főiskola most is elsőrangú szerepet játszik a hazai tanintézetek között s az ősök által kijelölt irányban és szellemben haladva, amaz eredeti típusát máig megőrizte, melyet minden egyes növendékére mintegy rányom. Hajdanában a pataki diákot darabos modoráról ismerték meg; ma félszégességét levetkőzte s attól a szellemtől áthatva, melyet a főiskola falai közt szív magába, rendszerint a lángoló hazafiságnak, a szabadelvűségnek, a független, de azért kellőleg fegyelmezett, minden ízében magyar gondolkodásnak, a puritán becsületességnek, beszédben ép úgy, mint írásban a hamisítatlan magyarságnak képviselőjévé lesz az életben.

Sárospatak és a vármegye központja, Sátoralja-Ujhely, közvetlen szomszédok ugyan, de azért a mily jogosult a piaristák vezetése alatt álló újhelyi gymnasium fenntartása, ép oly helyes ennek nyolcz osztályú gymnasiummá való immár folyamatban levő kiegészítése.

Vármegyénk két szélső faluja, Kesznyéten és Osertész, több mint 200 kilométernyi távolságra fekszik egymástól s ennek a csodálatos, kigyóalakú vármegyének nem a közepére, hanem az alsó részére, még hozzá egymás mellé került a két legnagyobb városa. A sors eme különös szeszélyének tulajdonítható legfőképen, hogy Sárospatak városa, — melynek óriási határát a természet pazar bőkezűséggel ellátta mindennel s mely évszázadok óta a közmívelődésnek egyik legjelentékenyebb góczpontja volt, — nem emelkedhetett máig sem igazi városi színvonalra. A főiskola Patakon van, de nem Pataké. Ott tartja azt a hagyományokhoz hű protestáns közszellem s az alapítványok természete; de nem a polgárság, mely nincs s mely a megyei székváros közelsége miatt, még a hatalmas kollegium védszárnyai alatt sem képződhetett ki.

A mennyiben a pataki főiskola gymnasiuma mellett vármegyénknek még egy teljes középiskolára szüksége van, a mi — tekintve a megye népességszámát — kérdésbe sem jöhet: erre kétségtelenül legalkalmasabb hely a megye fővárosa.

A piaristák Tokajból, a hol a mult században 62 éven át foglalkoztak az ifjúság nevelésével, 1789-ben telepedtek át iskolájukkal együtt Ujhelybe. A mellett tehát, hogy az újhelyi gymnasiumnak multja van, a viszonyok is szükségessé teszik fenntartását és fejlesztését.

A megye központja nem lehet el főgymnasium nélkül. A tanulóknak több mint felét tényleg Ujhely szolgáltatja. A pataki iskola, az anyagi erő hiánya miatt, növendékeinek számát korlátozni kénytelen; ide tehát az újhelyiek, különösen a nem reformátusok, nem küldhetik gyermekeiket. Az pedig valósággal szégyenletes lenne, ha csupán azért, hogy két középiskola egymás mellett ne legyen, az újhelyi gymnasium a megye felvidékére, például Nagy-Mihályba vagy Varannóra helyeztetnék át s több mint száz újhelyi növendék évenként a felvidékre vándoroljon a czélból, hogy középiskolai oktatásban részesüljön.

Ha az egységes középiskola eszméje immár a megvalósulás stádiumában nem lenne: esetleg czélszerű lett volna az újhelyi gymnasiumot reáliskolává alakítani át. Így azonban szerencsés koncepciónak kell tartanunk a hat osztályú gymnasiumnak nyolcz osztályúvá való kiegészítését.

A két középiskolán kívül vármegyénk területén egy állami tanítóképezde és négy szakiskola működik.

A sárospataki tanítóképezdét, mint a főiskola önálló ágát, a tiszáninneri református egyházkerület 1857-ben szervezte. Az alkotmányos aera kezdetén azonban az egyházkerület kellő kárpótlás mellett átengedte az államnak, hogy erejét a főiskola többi intézeti ágainak felvirágoztatására összpontosíthassa. 1869-től tehát az állam kezében van a képezde; de azért a református felekezet veszi legtöbb hasznát, a mennyiben a növendékek túlnyomólag ref. vallásúak s mint pályavégzettek többnyire saját felekezetük népiskoláiban nyernek alkalmazást. Nagy szolgálatot tett a magyarság ügyének ez az intézet a magyar nyelvi póttanfolyamok rendezése által. A hat póttanfolyamon ugyanis, mely körülbelöl 19.000 frtjába került az államnak, 615 tanító vett részt s ezek közül 129 nyert a magyar nyelvnek nem magyar tannyelvű iskolában való tanítására képesítő oklevelet.

A szakiskolák közül a homonnai államilag segélyezett polgári iskolában addig, mig közép-kereskedelmi iskolával

nem kapcsoltatott össze, a növendékek létszáma 70—80 körül ingadozott, azóta megkétszereződött, az 5-dik és 6-dik polgári osztályba azonban egy növendék sem jelentkezett. Ez a tény is mutatja, mennyire szükséges a polgári iskolákat, életképességük biztosítása szempontjából gyakorlati életpályákra képezítő tanfolyamokkal kötni össze.

Ugyancsak Homonnán, mint fennebb említők, az állam és a kassai kereskedelmi- és iparkamara segítségével 16 év óta egy műfaragó szakiskola tartatik fenn, melynek célja, finomabb, nemesebb izlésű műfaragókat, asztalosokat és esztétikusokat képezni ki.

Ujhelyben a házi ipart terjesztő megyei egyesület által alapított nőipartanoda 1880 óta működik.

Végre a tarczali m. kir. vinczellér-képezde, melyet 1874 őszén nyitottak meg, fennállása óta körülbelöl 100 értelmes, szakértő vinczellért, pinczekezelőt s gyümölcs- és konyhakertészt bocsátott ki falai közül. A folyó év végén azonban a földművelési miniszter, szőlőmunkás-képző egyéves tanfolyammá alakítja át.

A népoktatás ügye vármegyénk területén habár lassan, de fokozatosan halad előre. Különösen örvendetes a haladás magyar nemzetiségi szempontból. Itt, hol 1879-ben 437 népiskola közül csak 185 volt tisztán magyar s 184 tisztán tót és ruthén tannyelvű, ma 475 népiskola közül több mint fele, vagyis 241 tisztán magyar, 140 tót-magyar, 50 ruthén-magyar s csak 14 tisztán tót és 30 tisztán ruthén tannyelvű. Természetesen abban az arányban, a mint csökkent a nem magyar tannyelvű iskolák száma: fogyott egyszersmind a magyarul nem tudó tanítók száma is, úgy hogy ma az 517 tanító közül csak 11 nem bírja az állam hivatalos nyelvét s ezeknek is egy részét már közelébb nyugdíjazták.

Összes iskoláink azonban a jelenlegi rendszer mellett és erőkkkel évtizedek alatt sem magyarosodhatnak meg.

Nálunk is, mint országszerte, a népiskolákat a felekezetek tartják fenn. Állami iskolánk mindössze 21 van. S míg a felekezetek évenként több mint 200.000 frtot áldoznak népoktatási célokra, az állam e cél előmozdításához mindössze 30—35.000 forinttal járul.

Ugyde a felekezetek szegények; iskolai alapítványokkal nem rendelkeznek; hiveiket kénytelenek tehát megadóztatni. Külö-

nösen súlyosan nehezedik az iskolafenntartás terhe a felvidéki rendkívül szegény gör. és róm. katolikusokra. Ezek kénytelenek beérni olyan tanítóval, a milyent kapnak. Az a 130 tanító, kinek képesítési okmánya még ma sincs, a felvidéken van alkalmazva, s ezek közül 11 — mint említők — egyáltalán nem, 35 pedig csak törve beszéli a magyar nyelvet. Az illető egyházak szívesen elbocsátanák őket, mert Zemplén vármegyében nem hiszem, hogy volna olyan családfő, a ki be ne látná a szükségét annak, hogy gyermeke már az iskolában tanuljon meg magyarul; de képesített tanító a nyomoruságos fizetésre nem megy hozzájuk, miután a zemplén-megyei tanítók átlagos fizetése 250—300 forint körül ingadozik, vagyis kevesebb, mint a vasuti bakteré vagy egy jól ellátott konvencziós cselédé.

Ha tehát valahol, úgy nálunk csakugyan kikerülhetetlen az állam fokozott támogatása a felekezeti iskolákkal szemben. E nélkül hiábavaló a társadalom minden erőlködése a magyarosítás tekintetében.

Pedig a mi társadalmunk a hazafias kötelességek teljesítése előtt nem tér ki. A magyar nyelvet és népnevelést Zemplén megyében terjesztő egyesület 9 óvodát tart fenn, illetőleg segíyez. Igaz, hogy a tőketerebes, nagymihályi, gálszécsi, parnói, nagyruszkai, varannói tótok, — kik ha általában nem értik és beszélik is a magyar nyelvet, de szívben-lélekben lelkes magyarok — inkább nélkülözhetik a magyar tannyelvű óvodát, mint a sztropkói, szinnai és homonnai járás ruthénjei; de az egyesületnek bizonyára ezekre is gondja lesz, a mint hogy már eddig is ellátta óvodával Szinnát, Sztropkót és Cziróka-Hosszúmezőt.

Mondanom sem kell talán, hogy a nemzeti szellemben vezetett kisededóvásnak nálunk is nagy hatása van. Az óvodába járó gyermekek nemcsak maguk tanulnak meg, hanem — a tapasztalat szerint — szüleiket is megtanítják a magyar nyelvre.

Ha a kisededóvásról szóló törvény végrehajtható lenne: ez népességünk nyelvi viszonyai tekintetében bizonyára rendkívüli változásokat idézne elő. Ugyde a törvény végrehajthatóságára nézve határozott kételyeink vannak.

Vármegyénk területén ez ideig összesen 22 óvoda és gyermekmenhely van, tehát Zemplén megye, óvodáinak számát

tekintve, hazánk 63 vármegyéje közt a 7-ik, az összes szomszéd megyék közt pedig első helyen áll.

Ez a szám, az eddigi eszközökkel nagyobb arányban és gyorsabb tempóban nem szaporítható. A magyar nyelvet terjesztő egyesület, céljai elérésére évenként 14—15 000 frtot áldoz, mely összeget túlnyomólag a közmívelődési pótadóból, egyes intézetek adományaiból és saját pénztárából fedezi. Ezeket az erőforrásokat jelentékenyen fokozni alig lehet. De különben is a törvény szerint a községek vannak kötelezve kisdédóvókról és menedékházakról gondoskodni s e célból 3°/o-ot meg nem haladó pótadót vehetnek ki. A mi községeink legnagyobb része azonban még ha megbírná is ezt az újabb terhet: csekély népességszáma és szegénysége miatt — hiszen 164 közülök oly szegény, hogy évi állami adójának mennyisége az ezer forintot nem éri el — 3°/o-os pótadóval a legszerényebb menedékház berendezésére sem lenne képes, annyival kevésbé, mert 3°/o-os adóval a törvény értelmében immár meg sem terhelhető, fizetvén tényleg a megyei közmívelődési pótadót, mely a magyar nyelvet terjesztő egyesület által jó részben szintén kisdédóvási célokra fordíttatik.

Ha párhuzamot vonunk Zemplén megye jelen és 25 év előtti közgazdasági és közművelődési viszonyai közt: a haladást csaknem minden téren tapasztalhatjuk. Az alkotmányos aera áldásaiból vármegyénknek is kijutott a maga része.

A legutóbbi 25 év alatt a magyarság megerősödött, úgy hogy mind nagyobb és nagyobb tért foglal el a többi nemzetiségekkel szemben; vasúti vonalaink, melyek a világforgalmat nyitották meg számunkra, kiépültek; a földbirtok értéke óriási mértékben emelkedett, jeléül annak, hogy gazdáink tudatára jutottak, mikép intenzívebb gazdálkodás mellett a földbirtokba az eddigiéknél nagyobb tőkék fektethetők be gyümölcsözőleg; a műipar érdekében a társadalom részéről a kormány támogatásával erélyes actio indult meg; a hitel fejlesztése céljából pénzüintézetek alakultak, s úgy ezek, valamint a postatakarékpénztárak sokat tettek arra nézve is, hogy a takarékoság erénye a társadalom minden rétegében minél mélyebb gyökeret verjen; a birtokviszonyok rendezése előbbre haladt; közművelődési intézeteink közül az, mely évszázado-

kon át nemcsak vármegyénk, de az egész ország kulturájára nagy befolyást gyakorolt, t. i. a sárospataki főiskola, megizmosodott, tanerőinek száma csaknem megkétszereződött; ezen kívül szakiskolákat állítottak fel, de különös gondját képezte ugy az államnak, mint főképen a felekezeteknek a népoktatás ügye.

Mindmegannyi fényes eredmény, mely biztos zálogául szolgál a jövőnek.

Ismerve az elemeket, melyek vármegyénk sorsát intézik; látva az állam erőforrásainak gyarapodását; tapasztalva a törvényhozás és a kormány öntudatos és erélyes tevékenységét a közjó előmozdítása körül: bizton hisszük, hogy a mint a Kossuthok, Andrássyak, Sennyeyek vármegyéje a politikai életben gyakran vezérszerepet játszott, ugy a következő 25 évben kulturális téren sem fog hátramaradni s legalább a felvidéki vármegyékkel nemes versenyre kél az elsőségért.

E verseny sikere — a mennyiben vármegyénk egyik hatalmas éjszaki őrállomása a magyar nemzetnek — a magyarság diadala lesz.

APR 1941

MEGYEI MONOGRAFIÁK.

MAGYARORSZÁG KÖZGAZDASÁGI ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI ÁLLAPOTA A XIX. SZÁZAD VÉGÉN.

KÖZREBOCSÁTJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NEMZETGAZDASÁGI
ÉS STATISZTIKAI BIZOTTSÁGA.

AZ ELSŐ KÖTET TARTALMA :

(Az egyes monografiák a zárjelben jegyzett árakon külön is megszerezhetők)

- I. † GRÜNWARD BÉLA : Zólyom megye (30 kr.)
- II. SZMRECSÁNYI ARISZTID: Liptó megye (20 kr.)
- III. DR. PISZTÓRY MÓR : Pozsony városa . . . (50 kr.)
- IV. SVÁBY FRIGYES : Szepes megye (30 kr.)
- V. IFJ. KUBINYI MIKLÓS: Árva megye (40 kr.)

Az egész kötet ára 1 firt 50 kr.

BUDAPEST, 1893.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA